

عقد بیمه و تأمین اجتماعی

میثم موسائی -

زینب شفیعی -

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۲/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۱/۱۶

چکیده

تکافل به معنای ضامن و متعهد شدن و بیمه اسلامی (تکافل) یا بیمه تعاونی از جمله مباحثی است که در ایران اسلامی کمتر مورد توجه قرار گرفته است و به لحاظ کمبود مبانی نظری، شناخت درست و جامعی از آن وجود ندارد. این مقاله پیشینه بیمه اسلامی و مبانی آن را در جوامع عرب بررسی می‌کند و تفاوت‌های اساسی بیمه اسلامی را با بیمه‌های مرسوم و بازرگانی برمی‌شمارد. در حال حاضر که بحث آزادسازی در صنعت بیمه مطرح است ضروری به نظر می‌رسد که بیمه‌های تعاونی به منزله جایگزینی مناسب برای مردمی کردن صنعت بیمه مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرند.

واژگان کلیدی: بیمه، مبانی فرهنگی بیمه، بیمه در ایران، بیمه اسلامی، تکافل، مسئولیت، گسترش بیمه اسلامی، بیمه در جهان اسلام

mousaee@ut.ac.ir

استاد دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)

دانشجو دکتری جامعه‌شناسی اقتصاد دانشگاه تهران

مقدمه

بیمه قراردادی برای جبران خسارت ناشی از حوادث بین شخصیتی حقیقی یا حقوقی و گروهی متشکل و سازمان‌یافته به موجب این قرارداد یک طرف (بیمه‌گر) یا متشکل کردن گروهی (بیمه‌گزاران) در سازمانی به نام موسسه بیمه، تعهد می‌کند که در ازای وجه یا وجوهی که بیمه‌گزاران به این سازمان می‌پردازند در صورت وقوع یا بروز حادثه معینی برای هر یک از آنان، خسارات وارد شده را جبران کند یا وجه معینی بپردازد (هوشنگی، ص ۱۰). وجهی را که بیمه‌گزار می‌پردازد حق بیمه و آنچه بیمه می‌شود موضوع بیمه نامیده می‌شود (ایران‌شهر، ج ۲، ص ۱۹۶۰).

واژه بیمه نخستین بار در منابع فارسی، در تحفه العالم عبدالطیف شوشتری، به معنای اطمینان دادن به شخص به کار رفته است (محبوبی اردکانی، ج ۲، ص ۱۸۱). محمد معین آن را برگرفته از «بیمای» هندی یا اردو دانسته است. فرهنگستان ایران (۱۳۱۴-۱۳۱۹ ش) آن را به معنای رایج کنونی آن پذیرفته است (فرهنگستان زبان ایران، ص ۱۵).

ابداع بیمه را نمی‌توان به فرد یا کشوری خاص نسبت داد. نخستین نوع بیمه معمول در میان بازرگانان، بیمه دریایی بوده است. نخستین قراردادهای بیمه در سده هشتم / چهاردهم در اروپای غربی بسته شد و تا سده دهم / شانزدهم قراردادهای بیمه عمدتاً حول حمل و نقل دریایی منعقد می‌شود. سپس بتدریج و بنابر احتیاجات جوامع آن روز اروپای غربی انواع دیگر بیمه، از جمله بیمه آتش‌سوزی، به وجود آمد. تمرکز جمعیت در شهرها و رشد و توسعه صنایع، تمرکز کالاها در انبارها و جز آن، در قرن چهاردهم / بیستم موجب ازدیاد خطر و ضرورت توسعه هرچه بیشتر بیمه و ایجاد انواع بیمه‌های جدید شد (شیبانی، ۱۳۵۲ ش). از سوی دیگر، بر اثر تحولات اقتصادی و اجتماعی در قرن اخیر (رکود بزرگ اقتصادی ۱۹۲۹-۱۹۳۲ و جنگ جهانی اول و دوم) جنبه‌های اجتماعی بیمه بیشتر مورد توجه دولتها قرار گرفت (عمرانی، ص ۸-۱۱). دولت آلمان در فاصله سالهای ۱۸۳۳/۱۲۱۲ و ۱۸۸۹/۱۲۶۸ نخستین سازمان بیمه‌های اجتماعی را ایجاد کرد که شامل بیمه بیماری، بیمه حادثه ناشی از کار و بیمه از کارافتادگی و سالمندی بود. از الگوی آلمان در اروپا و جاهای دیگر پیروی شد و تا سالهای دهه ۱۹۳۰ بیمه‌های اجتماعی به امریکای لاتین، ایالات متحده و کانادا گسترش پیدا کرد. پس از پایان جنگ جهانی دوم، بیمه‌های اجتماعی در بسیار یاز کشورهای استقلال یافته در آفریقا، آسیا و منطقه کارائیب دایر شد (مقدمه‌ای بر تأمین اجتماعی، ص ۲۰-۲۱).

انواع بیمه، بیمه دارای انواع گوناگون، و قلمرو وسیع است از لحاظ هدف بیمه بر دو گونه است:

۱. بیمه بازرگانی (صنعت بیمه)، با هدف کسب سود. این نوع بیمه به بیمه‌های گرامتی و اشخاص تقسیم می‌شود. هدف بیمه‌های گرامتی که به دو نوع بیمه‌های اموال و بیمه‌های مسئولیت تقسیم می‌شود، جبران خسارتهای مستقیم و غیرمستقیم به اشیاء و دارایی بیمه‌گزار است (شیبانی،

۱۳۳۶ش، ص ۲-۷) در بیمه‌های اشخاص (یا غیرگرامتی)، هدف اصلی، جبران زیانهای مالی بر اثر وقوع حوادث، بروز بیماریها، رسیدن به سن بازنشستگی و فوت، برای خانواده یا خود فرد است. در بیمه اشخاص موضوع بیمه حیات و سلامت فرد بیمه شده است (دستباز، ص ۳۱: هوشنگی، ص ۲۳-۲۴).

۲. بیمه اجتماعی، با هدف برقراری عدالت اجتماعی و توزیع مجدد درآمد به نفع بخش عمده‌ای از جامعه به صورت غیرانتفاعی (کریمی، ۱۳۷۴ ش، ص ۴۲؛ شیبانی، ۱۳۳۶ ش، ص ۷). بیمه اجتماعی به منظور پیشگیری از فقر ناشی از عوامل غیر اختیاری (بیکاری، پیری، مرگ یا از کارافتادگی سرپرست خانواده) طرح‌ریزی شده و بر پرداختهای اجباری اشخاص برای حفظ و حمایت از خودمتمکی است. نظام بیمه اجتماعی، شاغلین جامعه را از طریق مشارکت مالی بیمه شده، کارفرما و کمک دولت حمایت می‌کند (اعتضادپور و رجیبی راد، ص ۲۱: دستباز، ص ۲۰۳).

بیمه، براساس نوع عملیات، دو گروه است:

۱. بیمه مستقیم. به همه انواع بیمه گفته می‌شود که از طریق عملیات متعارف بیمه (دریافت حق بیمه و پرداخت خسارت) صورت می‌پذیرد.

۲. بیمه اتکایی. در شرکتهای بیمه علاوه بر بیمه مستقیم، به منظور جبران خسارت احتمالی که بیش از توان مالی شرکت تخمین زده می‌شود، شرکتهای بیمه با انعقاد قراردادهای اتکایی آن قسمت از خسارات را که خارج از توان شرکت است، به شرکت بیمه دیگری واگذار می‌کنند. به مجموعه این عملیات «بیمه اتکایی» گفته می‌شود (هوشنگی، ص ۲۸-۲۹).

۱. بیمه و تدبیر

تدبیر در معیشت و زندگی، یکی از عوامل موفقیت انسان به شمار می‌رود. برخی افراد به دلیل اعتقادات مذهبی خاص از امور دنیایی خویش غافل شده، مراتب را برعهده قضا و قدر می‌گذارند و نقش تدبیر را ضعیف قلمداد می‌کنند. برخی نیز بر اثر کج اندیشی تنها به امور آخرت می‌پردازند و رسیدگی به امور دنیا را غیرموجه می‌شمارند و دین را تنها متکفل امور آخرتی می‌دانند. امام صادق (ع) در نفی این گونه عقاید می‌فرماید: «لیس منا من ترک دنیا لآخرته و لا اخرته لدنیه» (هرکس دنیای خود را به خاطر آخرت و یا آخرت را به خاطر دنیای خود ترک نماید از ما نیست) و همچنین از حضرت علی (ع) نقل شده است که: برای دنیای خود چنان (تدبیر و) کار کن که گویی همیشه زنده‌ای و برای آخرت خود چنان کن که گویی فردا وقت مردن تو است. انسان مومن از خداوند درخواست زندگی نیکو دارد که در آن همه نیازهای معیشتی او فراهم گردد. مسکن و لباس و تغذیه مناسب و کافی از ضروریات زندگی است و براساس تعالیم اسلامی داشتن یک زندگی، که در آن نان و

آب، لباس و پوشاک، مسکن و وسایل رفاهی هر فرد به قدر کفایت مهیا باشد، از اهداف عالی حکومت اسلامی است. خداوند از نعمت‌هایی چون انگور، زیتون، خرما و میوه‌های مختلف و گوشت‌های تازه دریایی و شیر چهارپایان و عسل زنبورها مثال زده و آن‌ها را برای استفاده در اختیار انسان قرار داده است. در روایات نیز از نان، گوشت، شیر، انواع میوه‌ها، سبزیجات، دانه‌های گیاهی، عسل، روغن زیتون و ... به عنوان وسایل تأمین و ازدیاد قوه جسمانی یاد شده و سفارش شده است که انسان مومن و متمکن بایستی این غذاها را برای خود و عیالش تهیه نماید. علاوه بر آن بایستی از امکانات لازم برای پذیرایی از مهمان و مسکن مناسب و هزینه‌های لازم برای آرایش و زینت برخوردار باشد و یک زندگی مطلوب از نظر ائمه (علی) آن است که هر فاه و اسایش در آن موجود باشد. چنان که امام باقر (ع) می‌فرماید: «استلک اللهم الرفاهیه فی معیشتی ما ابقیتنی» خداوند رفاه و اسایش در زندگی را تا زمانی که زن دهام نصیب من بساز. سفارش آیات و روایات به استفاده از مواهب و نعمت‌های الهی، تأمین مسکن برای خانواده و فراهم نمودن وسایل رفاهی در حد کفایت (بدون اسراف) نشان می‌دهد که دین مبین اسلام درصدد ایجاد جامعه‌ای متشکل از افرادی متدین همراه با سلامت جسمی و روانی است و در همین راستا علاوه بر تعیین وظیفه برای مسوولان جامعه به وظایف فردی اشخاص نیز توجه ویژه مبذول داشته است.

۱-۱. تدبیر در زندگی فردی

در این جا به چند مورد از تذکرات و رهنمودهای ائمه (ع) در مورد به کار بستن تدبیر در امور اقتصادی اشاره می‌کنیم: هرگاه خداوند نسبت به بنده خود اراده خیر داشته باشد، به او میانه‌روی و تدبیر نیکو الهام می‌کند و از تدبیر بد و اسراف او را دور می‌سازد. آفت (امور) زندگی، تدبیر بد است. تدبیر بد کلید فقر است. از فقر بر امت خود هراسی ندارم، اما بر آن‌ها از سوء تدبیر هراسناکم. از این روایات به خوبی مشهود است که بسیاری از موارد هلاکت انسانها و نابسامانی‌هایی که در زندگی فردی اشخاص ایجاد می‌شود به دلیل تدبیر بد خود آن‌هاست، و حتی خداوند هم به دعای آنان توجهی نمی‌کند و در همین زمینه سخن امام صادق (ع) بسیار بامعنا است که می‌فرماید: اگر کسی سی یا چهل هزار (دینار یا درهم) داشته باشد و همه را در راه صحیحی خرج کند به طوری که تهی دست شود یکی از آن سه نفری خواهد بود که دعایشان مستجاب نمی‌گردد. راوی می‌گوید: قربانت گردم آن‌ها کیستند؟ فرمود: اول مردی که مالی را که خداوند بها و عطا کرده خرج کند و بگوید خدایا به من روزی بده. جواب آمد مرگ روزی تو را ندادم؟ دوم مردی که (به دلیل بدی همسر) به او ستم کند و نفرین نماید. خداوند می‌فرماید: «مگر طلاق او را به دست تو ندادم؟» سوم

مردی که در خانه بنشیند و دعا کند که خدایا روزی مرا برسان خطاب شود مگر راه تحصیل‌ورزی را در اختیار نگذاشتم؟

۲-۱. تدبیر در زندگی از دیدگاه برخی دانشمندان

ابوعلی سینا معتقد است که برای مرد بهترین زیبایی آن است که تامین معیشت خود را از راهی بطلبد که به اصول عفت و رفق نزدیک‌تر و از حرص و طمع آشکار دور باشد و درآمد خود را به سه بخش تقسیم نماید: بخش اول را به مصرف شخصی، بخش دوم را پس‌انداز و بخش سوم را به انفاق و مصارف عام اختصاص دهد همچنین خواجه نصیرالدین طوسی در این زمینه می‌گوید: اکتساب مال به تدبیر منوط است و عاقل بایستی از پس‌انداز و ذخیره اموال و اقوات غافل نباشد و در موقع خرج و انفاق کردن از اسراف بپرهیزد و از سوء تعبیر احتراز نماید. یعنی چنان نباشد که برخی اوقات بیش از حد معمول و بعضی اوقات کمتر خرج نماید. در کتاب «نفائس الفنون فی عرایس العیون» آمده است که حفظ مال به سه شرط صورت پذیرد: اول آن که خرج کمتر از دخل یا مساوی او بود؛ دوم آن که در چیزی که تمیز آن معتذر باشد، همچون ملکی که از عمارات آن قاصر ماند یا جوهری که راغب آن کمتر اتفاق افتد، صرف نکند؛ سوم آن که رواج کار طلبد و سود اندک را چون متواتر باشد، بر منافع بسیار که بر سبیل اتفاق بود اختیار کند. و عاقل باید از ادخار (ذخیره نمودن) اقوات و اموال غافل نباشد تا در اوقات ضرورت و تعذر اکتساب مانند قحط و نکبات و ایام امراض و آفات صرف کند.

۳-۱. آثار فقدان آینده‌نگری

داشتن هدف و تلاش برای آینده بهتر را آینده‌نگری گویند. فقدان آینده‌نگری باعث ایجاد فقر می‌شود و از هدایت نیروها و امکانات هرچند اندک به سوی آینده بهتر جلوگیری می‌کند. متأسفانه در جهان سوم آینده‌نگری جای خود را باز نکرده و مردم تنها به امروز می‌اندیشند و فردا را از یاد می‌برند. وقتی آینده‌نگری در جامعه به صورت یک فرهنگ در نیاید، نیازمندی‌های امروز، آینده و منابع را نابود می‌کند، چرا که چنین ملتی سرمایه‌گذاری صحیح نمی‌کند، نظم و انضباط اجتماعی ندارد، فرصت‌ها را از دست می‌دهد، مصرف‌کننده می‌شود، در کارها به درستی اندیشه نمی‌کند و رفاه زودگذر را بر سرمایه‌گذاری درازمدت ترجیح می‌دهد.

۱-۳-۱. تقدیر معیشت در روایات

مفهوم تقدیر معیشت همان اندازه قرار دادن و تدبیر نمودن در امور معیشت (زندگی) است. در روایات آمده است که امور شخص ملمان بدون تفقه در دین و تقدیر بر معیشت و صبر بر مشکلات اصلاح

نخواهد شد. با در نظر گرفتن همه روایاتی که در این زمینه وارد شده درمی‌یابیم که معیار تقدیر معیشت نسبت به زمان‌ها و شرایط مختلف تغییرپذیر است. به طور مثال، زمانی در شهر مدینه عرضه گندم کم شد و قیمت آن بالا رفت. معتب، خدمتکار حضرت امام صادق (ع) چنین نقل می‌کند: حضرت از من پرسیدند: ای معتب چقدر ذخیره گندم داریم؟ گفتم آن قدر هست که ماه‌های زیادی ما را کفایت می‌کند. آن را خارج نما! یابن رسول الله (ص) در مدینه طعامی وجود ندارد. آن‌ها را بفروش! بعد از آنکه آنها را فروختم، حضرت فرمود: روز به روز گندم بخر و غذاهای خانواده مرا نصف گندم و نصف جو قرار بده. خدا می‌داند که می‌توانم غذای آنان را از گندم تنها قرار دهم اما دوست می‌دارم که خداوند ببیند مرا که تقدیر معیشت را به خوبی رعایت می‌کنم علاوه بر این امام صادق (ع) به کار و اقتصاد تنها برای رفاه خود نمی‌اندیشید و درصدد پویایی اقتصاد جامعه بود و از همین رو در روایتی از ایشان آمده است که راوی (محمد بن عذافر) می‌گوید: حضرت به من هفتصد درهم تحویل داد و فرمود در کاری صرف کن (گرچه) من نسبت به آن ولع و گرفته و صد دینار سود به دست آوردم. روزی در طواف (با حضرت برخورد نموده) و عرضه کردم فدایت شوم خداوند صد دینار روزی نمود. حضرت فرمود ضمیمه سرمایه کن. این روایت‌ها نشان می‌دهد که اندازه قرار دادن برای دخل و خرج و به کار انداختن سرمایه و ایجاد شغل از مواردی است که در شرع مقدس اسلام بر آنها تاکید گردیده است. امام (ع) تقدیر معیشت را در آن می‌بیند که در زمان کمبود طعام در شهر، قوت عیال خود را مخلوطی از گندم و جو قرار دهد و طبق روایات دیگر یکی از موارد تقدیر معیشت آن است که مرد از انواع نعمت‌ها برای عیالش تهیه نماید، اما نکته مهم تبیین نقش تدبیر در زندگی فرد مسلمان است که نسبت به کار انداختن سرمایه و دخل و خرج مناسب کوتاهی نکند و در شرایط مختلف تصمیم مقتضی را بگیرد تا بر اثر سوء تدبیر به هلاکت نرسد.

۱-۳-۲. تدبیر، آینده‌نگری و حوادث

تدبیر و آینده‌نگری اقتضا می‌کند انسان در مدار زندگی هرگز از حوادث و خطرهای غافل نباشد. امیرالمؤمنان (ع) می‌فرماید: «لکل امرء فی ماله شریکان الموارث و الحوادث» وارث و حوادث روزگار دو شریک در اموال و زندگی هر شخص می‌باشند. و اگر او بتواند با حسن تدبیر چنان کند که بار هزینه حوادث کم گردد و در حقیقت از یک خسارت غیرقابل برنامه‌ریزی جلوگیری کند، از موارد حسن تدبیر به شمار می‌آید. در این زمینه سخن مقام معظم رهبری (مدظله العالی) بسیار جالب است که می‌فرماید: طبیعی است که حوادث همیشه در کمین اشخاص است. در کمین عمرها (در کمین) زندگی‌های آرام و سالم و هم در کمین فعالیت‌های اقتصادی تجاری است. کسی نمی‌تواند این طور فرض کند که در هر شرایطی که کشور باشد با هر نظمی و با هر دقتی در اداره امور، حادثه‌ای پیش

نخواهد آمد. حادثه برای کشتی، تجارت خانه، اشخاص و وسیله نقلیه پیش می‌آید. بیمه این خصوصیت را دارد. اگر چه برای بیمه‌گذار یک‌خرجی دارد. اما این بیمه‌گذار در واقع با یک خرج قابل برنامه‌ریزی از خسارت غیرقابل برنامه‌ریزی جلوگیری می‌کند. نکته اساسی در کار بیمه این است که آنچه حوادث به ما تحمیل می‌کنند حوادث محاسبه نشده است. خسارت‌هایی است که گاه یک زندگی را به خاک سیاه می‌نشانند. ما وقتی خرج می‌کنیم و بیمه‌گر را وادار می‌نماییم که از ما حمایت کند در واقع یک هزینه قابل محاسبه و قابل پیش‌بینی را که تدریجی هم گرفته خواهد شد خرج می‌کنیم به بهای اینکه دچار یک حادثه غیرقابل محاسبه و دفعی نشویم و این یک مسئله عقلایی و چیز بسیار خوبی است.

۱-۳-۳. بیمه و آینده‌نگری

انسان در راستای تلاش برای بقای خود به آینده می‌اندیشد. تلاش برای تامین فرزندان و فراهم ساختن آینده‌ای بهتر یکی از انتخاب‌های انسان آینده‌نگر است. انسان آینده‌نگر تلاشگر و پرکوشش است و از هرگونه سستی و تن‌پروری خود را دور نگه می‌دارد. او برای چاره‌جویی پیش از وقوع حوادث تلاش می‌کند و می‌داند که در مال او حوادث نیز شریک خواهند بود لذا سعی می‌کند با تدبیر به گونه‌ای عمل نماید که بار حوادث را با کمک هم‌نوعان و یا با پس‌انداز تدریجی قابل تحمل نماید و موجبات اختلال فکری را برای خود و خانواده از بین ببرد. اگر آینده‌نگری انسان با پس‌انداز مالی عینیت پیدا کند و با عضویت در سازمان‌های تشکل‌یافته‌ای چون بیمه، به توزیع خسارت‌های احتمالی بپردازد در حقیقت به تدبیری راه‌گشا دست یازیده است؛ چرا که انسان همیشه برای مصون ماندن از حوادث به همکاری‌های جمعی روی آورده و آن را بهترین راه برای در امان ماندن خود از خطرات احتمالی دانسته است.

۱-۴-۱. بیمه و عزت نفس

عزت به معنای چیرگی، قوت و ارجمندی و عزیزی آمده است و در اصل به معنای حالتی است که انسان را مقاوم و شکست‌ناپذیر می‌سازد. عزت نفس یکی از نیازهای اساسی روانی فرد است و نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در سلامت، سعادت و پیشرفت هر فرد و ملتی دارد و عبارت از درجه تصویب، تایید، پذیرش و ارزشمندی است که شخص نسبت به خویشتن احساس می‌کند. شخص با ایمان عزیز است و خداوند عزت را مخصوص خود و رسول خود و مومنان قرار داده است. امام صادق (ع) می‌فرماید: خداوند تمام کارهای شخص با ایمان را به خود او واگذار کرده و به او اجازه نداده است که دلیل شود. از مهمترین عوامل ایجاد ذلت برای انسان، ابراز نیاز به دیگران است و هرگاه انسان بتواند

اسبابی را فراهم کند که در مواقع بروز مشکلات و مصیبت‌ها به دیگران وابسته نشود و از تکیه کردن به دیگران اجتناب کند عزت خود را حفظ نموده است. چنان که امام صادق (ع) می‌فرماید: «درخواست نیاز از مردم، موجب از بین رفتن عزت و حیا می‌شود و یاس از آن چه در زند مردم است برای مومن مایه عزت است». زراره می‌گوید مردی بهج ضرر امام صادق (ع) رسید و عرض کرد: یابن رسول الله دستم سالم نیست و نمی‌توانم با آن خوب کار کنم و سرمایه‌ای هم ندارم که با آن کاسبی کنم و فردی محروم و مستمندم. امام (ع) فرمود: کار کن و روی سرت بار بگذار و ببر و از مردم بی‌نیاز باشد.

۱-۴-۱. عزت نفس و تأمین اجتماعی

یکی از بهترین راهکارهای اسلام برای حفظ عزت نفس افراد جامعه اسلامی فراهم آوردن زمینه همکاری‌های اجتماعی و تقویت روح برادری است. در قرآن و روایات به مفاهیم بسیاری چون تعاون، جماعت، اجتماع، جمع، اجماع، شور، م‌ودت، اخوت، مواسات، وحدت، اتحاد، احب سلام، ولایت و الفت امر شده و مورد تأکید قرار گرفته‌اند. اینها موارد بسیار دیگری در منابع اسلامی نشان می‌دهد که در یک جامعه دینی افراد برادر یکدیگر محسوب می‌شوند و این همبستگی باعث سعادت‌مندی افراد آن جامعه می‌شود چرا که هر مسلمانی در عمق دل خود آرزومند سعادت همه مردم است. در چنین اجتماعی مردم مشکلات دیگران را مشکل خود تلقی می‌کنند. سیاست اسلام در امور اجتماعی چنان است که در میان آدمیان روح صمیمیت و احساس وحدت پدید آید و انسانها حفاظت از دیگران را همانند حفاظت از جان خود به حساب می‌آورند و در برابر منافع جمعی از خود گذشت و فداکاری کنند. هرکس برای جامعه کار می‌کند از حق حمایت آن جامعه نیز برخوردار است. هم چنان که فردا با کار خویش نیازی از نیازهای اجتماعی را برطرف می‌کند در زمانی که او نیازمند می‌گردد جامعه می‌تواند (و باید) در قالب سازمان‌های خدمات اجتماعی به او کمک کند. تأمین اجتماعی، فعالیت سازمان‌یافته‌ای است که کمک به سازش و تطابق متقابل افراد و محیط آن‌ها را هدف قرار می‌دهد و اهداف آن تأمین احتیاجات و رفع مشکلات افراد جامعه می‌باشد. نگرش دین اسلام آن است که مردم عیال حکومت هستند و دولت اسلامی بایستی همه آحاد مردم را در حمایت خود بگیرد و در موقع نیازمندی آنان را تنها نگذاشته تا عزت و احترام آنان حفظ گردد و این مهم تنها با ایجاد تشکیلات و سازمان‌های مربوط به آن قابل تحقق است.

۴-۴-۲. بیمه و پیشگیری از خسارت معنوی

به طور خلاصه می‌توان گفت تامین و حفظ عزت نفس به دو عامل فردی و اجتماعی محتاج است؛ به لحاظ فردی خداوند اسباب و وسیله عزت نفس چون تقوای الهی، یاس از دارایی‌های مردم، به کارگیری تدبیر در زندگی، قناعت و ... را در اختیار خود انسان قرار داده و او می‌بایست برای حفظ احترام و عزت خویش اقدام نماید و خود را ذلیل نکند. اما از لحاظ اجتماعی ایجاد بسترهای لازم همراه با برنامه‌ریزی‌های صحیح کارگزاران نظام اسلامی مانند تاسیس موسسات خدماتی نظیر بیمه و ... جهت حفظ عزت و شرافت انسانی افراد ضروری است. بیمه می‌تواند با پرداخت به موقع خسارت به بیمه‌گذاران، آنان را هم در جبران خسارت‌های مادی و هم خسارت‌های معنوی یاری کند. هرگاه به انسان خسارت عمده‌ای از جهت بروز حوادث وارد آید دغدغه فرد خسارت‌دیده از دو بعد قابل بررسی است. ابتدا شخص خسارت دیده درصدد جبران خسارت مادی برمی‌آید و در مرحله بعد چون عزت و شخصیت او نیز در معرض خسارت معنوی قرار می‌گیرد و اگر همکاری‌های جمعی در قالب سازمان‌ها و تشکلهایی چون بیمه بتواند کمک‌های هم‌نوعان را به صورت آبرومندانه‌ای در اختیار او قرار دهد، علاوه بر جبران زیان مادی از خسارت معنوی نیز به شخصیت او جلوگیری شده عزت و احترامش حفظ می‌گردد.

۱-۵. بیمه و آرامش خاطر

زندگی پدیده‌ای چند بعدی است که سنجش آن با معیار واحد ناممکن می‌نماید. برای شناخت زندگی افراد جوامع علاوه بر به کارگیری شاخصه‌هایی چون سیستم تغذیه، اشتغال، امنیت و برنامه‌های مختلف دیگر می‌بایست به حفظ سلامت روانی و جسمانی آنان نیز توجه خاصی مبذول داشت. محیط آرام موجب آرامش خاطر انسان می‌گردد که لازمه ایجاد چنین محیطی مبارزه با عوامل مخرب است و موجد آلودگی روان می‌باشد.

۱-۵-۱. تامین اجتماعی امنیت و خطر

در دنیای پیشرفته امروز مساله تامین اجتماعی چنان جای خود را در جامعه و زندگی فردی انسان‌ها باز کرده است که جامعه بدون آن دچار مشکلات فراوانی می‌گردد و افراد نیز در صورت محرومیت از این حقوق نگران می‌شوند. تامین اجتماعی در دنیای امروز به صورت «بیمه» نمود پیدا کرده است و همه ابعاد زندگی انسانی را تحت پوشش قرار داده است نیاز به امنیت، یکی از برجسته‌ترین نیازها شمرده شده است. نیازهای روانی، همانند نیازهای مادی و جسمانی در زندگی فرد همواره نقش تعیین‌کننده‌ای دارند انسان از همان بدو کودکی به امنیت عاطفی نیاز دارد و این احساس ابتدایی، در

محیط عاطفی آرام در آغوش مادر از مرحله شیرخوارگی شروع و در سراسر زندگی انسان به موازات رشد او، گسترش می‌یابد. از آغاز خلقت انسان، امنیت خواسته او بوده است و همواره در جستجوی تأمین نیازهای جسمی، فکری و روانی اجتماعی و فردی خود برآمده است. بسیاری از نهادهای اجتماعی چون شهر، دولت، قانون و حقوق و دستگاه‌های قضایی به منظور ایجاد امنیت فردی و اجتماعی شکل گرفته‌اند. به طور کلی می‌توان نیازها و احتیاجات انسان را به دو دسته تقسیم نمود و هرگاه احتیاجات اولیه او مانند آب، غذا و ... تأمین گردد، نیازهای دسته دوم او که همان نیاز به امنیت و احساس خاطر است بروز می‌نند. در واقع آن‌ها احتیاج دارند در دنیایی زندگی کنند که امور منظم و مرتب بوده و بتوانند امور آینده خود را تا اندازه‌ای پیش‌بینی کنند و از این طریق احساس امنیت و احساس خاطر کنند. امنیت مادی و اقتصادی به طور عامل، زمینه‌ساز امنیت فکری و روحی است، زیرا اختلال و نامتعادل شدن جنبه‌های مادی در زندگی باعث ناامنی فکری می‌شود. از این رو افرادی که از نظر درآمد دارای شغل مطمئنی هستند و از کار و حرفه متناسب و منزلت اجتماعی برخوردارند و از نظر اقتصادی و اجتماعی آینده خود را تضمین شده می‌بینند در زندگی خود از آرامش فکری بیشتری بهره‌مندند. در همین ارتباط سخن گهربار پیامبر اکرم (ص) بسیار زیباست که فرموده‌اند: «ان النفس اذا احزرت قوتها استقرت». (هرگاه مایحتاج زندگی انسان تأمین گردد نفس او آرامش می‌گیرد) از امام رضا (ع) نیز دو حدیث وارد شده است که خودشان طعام یکسال خود و خانواده را خریداری و نگهداری می‌کردند و نیز فرموده‌اند اگر طعام و قوت یکسال آماده شود خاطر انسان سبک‌بار شده و آرامش پیدا می‌کند. درحقیقت بیمه (تأمین اجتماعی) برای تحقق چنین آرامش خاطری به وجود آمده است: همان‌گونه که در تعریف بیمه آمده است: بیمه ایجاد صندوق ذخیره‌ای است که از پرداخت مبالغی جزئی (به صورت گسترده) ایجاد می‌شود و هدف آن اطمینان (خاطر) بخشیدن به انسان‌هایی است که دچار خسارت‌ها و یا آسیب‌های احتمالی در تجارت و مسافرت و ... می‌شوند بیمه یک نوع قرارداد بین بیمه‌گذار و بیمه‌گر است که بیمه‌گر بتواند خطرات احتمالی را که متوجه بیمه‌شونده می‌شود جبران کرده و تضمین نماید. بنابراین بیمه (تأمین) به معنای نوعی امنیت (خاطر) در مقابل کمرشکن و پراسیب زندگی است. بیمه همچنین برای رونق اقتصادی، امنیت بخشیدن به فعالیت‌های بازرگانی و صنعتی و آسودگی خاطر آحاد مردم ضعیف پدیده‌ای مطلوب است می‌توان گفت آرامش روانی انسان نتیجه احراز دو عامل درونی و بیرونی است؛ عامل درونی همان ایمان، قناعت، تقوا و ... بوده که هرچه ایمان قوی‌تر و تهذیب نفس انسان بیشتر باشد در مبارزه با مشکلات از آرامش بیشتری برخوردار خواهد بود و عامل بیرونی هم تضمین‌هایی چون بیمه است.

۱-۵-۲. رابطه بیمه و قضا و قدر

در مبانی اعتقاد ما آمده است که بایستی نسبت به اراده و مشیت الهی تسلیم باشیم و در برابر حوادث و دگرگونی‌ها صبور و شکیبا باشیم و این حوادث و مشکلات جز آزمایش‌های الهی هستند. آیا تاکید بر بیمه ن مودن افراد منافاتی با موضوع قضا و قدر و به طور کلی با فرهنگ دینی ما ندارد شهید محمدجواد باهنر در تشریح این موضوع اظهار می‌دارد: در اعتقادات ما قضا و قدر جزء مبانی محسوب می‌شوند به این معنا که قضای الهی همان حکم قطعی خدا درباره جریانات و حوادث، وق در به معنی اندازه‌گیری آن‌ها می‌باشد: به عبارتی دیگر مشیت و اراده خدا در جامعه، رویدادها و حوادث زندگی انسان و دگرگونی‌های آن حاکم باشد. آیا تاکید بر بیمه نمودن فرد از هر جهت با فرهنگ دینی ما که همه حوادث به مشیت‌های الهی است و باید تسلیم اراده خدا باشیم منافات دارد؟ آیا با تاکید بر «بیمه» این عقیده را متزلزل می‌کنیم یا نه، باید گفت «قضا و قدر معنایش این است که اراده خدا حاکم است ولی این انسان است که می‌تواند مسیر اراده خدا را کشف کند و از قوانین استفاده کند و اعتماد به اراده الهی و حرکت در بستر صحیح علل و عوامل خودش نوعی توکل و نوعی اعتماد به خداست و وجود بیمه مثل آن است که یک نفر دنبال کار برود، و در عین اینکه می‌داند خدا روزی می‌دهد، او برای هرکاری علت و سببی قرار داده است، اینکه کسی دنبال کار برود تا روزی پیدا کند منافاتی با اعتقادش ندارد و رفتن به دنبال کار یعنی بسیج کردن علل و عواملی که خدا قرار داده و هم‌ااش اراده خداست.

۲. مبانی فرهنگی (اجتماعی) بیمه

۲-۱. بیمه و فقرزدایی

۲-۱-۱. تعریف لغوی و اصطلاحی فقر

فقر در لغت به معنای نداری و نداشتن مایحتاج آمده است و برخی آن را به معنای وجود حاجت و نداشتن امکانات نیز معنا کرده‌اند. در روایات فقر به معانی طمع، حرص و آزمندی، جهل و نادانی، حماقت و شدت ناامیدی تفسیر گردیده است.

۲-۱-۲. عوارض فقر

فقر تراژدی غمناکی است که روابط عاطفی والدین و فرزندان را متلاشی، روح پاک انسان را نابود، کودکان معصوم را محکوم به مرگ و عقب‌ماندگی، مادران را گرفتار غم، زندگی خانواده را مبدل به تلخ‌ترین جولانگاه مبارزه برای کسب معاش و ذهن کاوشگر انسان را کند و مواجه با خطر و در

مجموع ثبات سیاسی همیشگی اجتماعی و سلامتی محیطی کره زمین را تهدید می‌کند در کلام معصومین (علیهم‌السلام) فقر به شدت مورد مذمت قرار گرفته و به دوری گزیدن از آن سفارش شده است. مفاد این روایات فقر را موجب ذلت، سرگردانی عقل، ایجادکننده غم و ضعف و سستی در دین، غربت در وطن و ... دانسته‌اند. حضرت علی (ع) در توصیه به فرزند گرامی خود محمد بن حنیفه می‌فرماید: یا بنی ان اخاف علیک الفقر فاستعد بالله منه فان الفقر منقصة للدين مدهشه للعقل داعیه للمقت ای فرزندا! از تهیدستی بر تو هراسناکم! از فقر به خداوند پناه ببر که همانا فقر دین انسان را ناقص، عقل را سرگردان و مردم را با انسان دشمن می‌کند. مفاد روایت نشانگر آن است که فقر تنها یک معضل اقتصادی نیست بلکه معنویات انسان و اخلاقی اجتماعی او را نیز تحت تاثیر و تهدید قرار می‌دهد.

۲-۱-۳. ایجاد روح برادری و همبستگی راه مبارزه با فقر

اسلام با مسئله فقر به طور ریشه‌ای مبارزه کرده است چون منشاء فقر تنها وجود ظلم و اجحاف و یا نبود یک سیستم صحیح اقتصادی نیست، بلکه عواملی چون وجود تفاوت‌ها در استعدادها، فکری و توانایی جسمانی نیز دخالت تام دارند. لذا اسلام با یک برنامه همه جانبه به جنگ فقر رفته است. در بین همه راه حل‌های پیشنهادی اسلام ایجاد روح برادری و همبستگی در بین افراد اجتماع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. امام علی (ع) می‌فرمایند مومنان وقتی در راه خدا با هم باصفا و مهربان باشند. بسان یک تن خواهند بود که اگر یکی از آنان بدنش درد و رنج باشد برادر دیگر در همان‌جا از بدنش احساس درد و رنج می‌کند. در روایتی دیگر از امام باقر (ع) است که از ابن‌ارطاه سوال کردند: ای پسر ارطاه برادری (مواسات) در بین شما چگونه است؟ شایسته است. آیا به گونه‌ای است که هنگام نیاز، یکی از شما دست در جیب برادر ایمانی خود کند و نیازمندی‌های خود را برطرف سازد؟ نه، این گونه نیست. اگر چنین بودید هرگز نیازمند نمی‌شدید (و فقر ریشه‌کن می‌گردید). انسان‌های مومن با همکاری و تقویت روح برادری در بین خود می‌تواند معضلات و مشکلات جامعه را یکی پس از دیگری حل نمایند و مطمئن باشند که برادری ایمانی و دوستی و محبت با یکدیگر موجب نجات است.

۲-۱-۴. بیمه و مبارزه با فقر

موسسات خدمات اجتماعی نظیر «بیمه» نمادی از همکاری‌های جمعی و راهی برای تقویت روح برادری در جامعه است که می‌تواند نقش بسیار مهمی در جلوگیری از گسترش فقر و دیگر مشکلات اجتماعی ایفا کند در قدیم بیشتر نیازی به وجود چنین موسساتی نداشت چرا که بیساری از

مشکلاتش در درون خانواده حل می‌شد. البته بعدها با انعقاد پیمان‌هایی این حمایت‌ها را محکم نمود. به طور مثال در بین اعراب قبل اسلام پیام «گرامت بر عاقله» و «ضمان جریره» دیده می‌شود که بعد از ظهور اسلام نیز مورد تایید قرار گرفت. اما به نظر می‌رسد در عصر حاضر با توجه به گسترش جامعه شهری ارایه خدمات به صورت (نظر بیمه) راه حل مناسبی برای رفع این معضل و مشکلات دیگری می‌باشد و هرچه بر تعداد این مراکز افزوده گردد اطمینان و آرامش خاطر افراد جامعه بیشتر می‌گردد در واقع وجود احساس خیرخواهی و نوع دوستی در اقشار مختلف اجتماع و احساس سرنوشت مشترک در بین آنان و نیازمندی آنان به رفع مکررای محتمل، ایجاب می‌کند تا مبارزه با این گونه مشکلات در چهارچوب یک تشکیلات مانند سازمان‌ها و شرکت‌های بیمه ساماندهی گردد.

۲-۲. بیمه و انفاق و احسان

انفاق و معنای عطا کردن و بخشیدن مال و مانند آن در راه خیر می‌باشد. انفاق (بخشش و عطا کردن) هم در مال است و هم در غیر آن و به دو شکل واجب و مستحب در قرآن آمده است. نیکوکاری بارها مورد تاکید قرآن کریم قرار گرفته و به اثرات فردی و اجتماعی آن اشاره شده است.

۲-۳. کمک به هم‌نوع یکی از ویژگی‌های بشر

ما در همه جوامع بشری با پدیده نیکوکاری، کمک به هم‌نوع، ایثار، فداکاری، گذشت، بخشندگی و سخاوت روبه‌رو هستیم و دلیلش هم این است که این نوع رفتار انسانی ریشه در فطرت بشر دارد به گونه‌ای که اگر انسانی ببیند هم‌نوعش دچار مشکل شده به کمکش می‌شتابد و نمی‌تواند تحمل کند که دیگران در رنج و سختی به سر برند و او احساس آرامش و آسایش کند. به همین دلیل نظام اقتصادی اسلام با توجه به واقعیت اجتماعی بودن بشر انسان‌ها را اعضای یک پیکر می‌داند و پیروانش را به همدردی با نیازمندان و ناتوانان سفارش می‌کند. امام رضا (ع) درباره ویژگی‌های پیامبر (ص) چنین می‌فرماید: (و افضلهم عنده اعمهم نصیحه للمسلمین و اعظمهم عنده منزله احسنهم مواساه و موازیه) برترین افراد نزد پیامبر (ص) کسی بود که خیرخواهی‌اش به مسلمان فراگیرتر بود و بزرگ‌ترین مردم نزد وی کسی بود که در بخشش مالی و مدد رسانی بهتر رفتار می‌کرد. گرچه صنعت بیمه به شکل امروزی آن از غرب شروع شده است و مبنای آن همکاری براساس منافع متقابل است؛ اما فرهنگ اسامی ما علاوه بر آن، دارای پشتوانه عظیمی چون تقویت روح برادری دینی، همبستگی و اتحاد اجتماعی و دوستی و صله رحم است. همچنین امتیاز بیمه براساس فرهنگ اسلامی نسبت به بیمه‌های اروپایی در این جهت است که حق بیمه از افراد ضعیف و فقیر دریافت نمی‌شود، ولی از مزایای آن برخوردار می‌شوند و از طرفی افراد شرکت‌کننده در این نوع بیمه‌ها می‌تواند حق عضویت

خود را به نیت انفاق و احسان (صدقه) بدهند تا هم در امور معنوی مشارکت کرده باشند و هم در مواقع بروز حادثه به آن‌ها رسیدگی گردد. هرچند احسان نمودن خود در دفع خطرات و بلاها تاثیر شگفت‌انگیز دارد. درواقع بیمه نیز بستری مناسب برای اجرای سنت احسان است که بیمه‌گذار با احسان خویش، خود را از احسان دیگران بهره‌مند می‌سازد.

۲-۴. بیمه و قاعده «رحم»

۲-۴-۱. معنا و مفهوم رحم

رحم کردن یا رحم آوردن در لغت به معنای مهربانی نمودن، دلسوزی کردن شفقت داشتن و یا ترحم نمودن است در روایات زیادی به موضوع «رحم» اشاره شده و مفاد اکثر آن‌ها نشان می‌دهد که ترحم نمودن و دلسوزی داشتن دارای آثار فردی و اجتماعی است. این آثار به گونه‌ای است که می‌توان ترحم و آثار آن را به صورت یک قاعده دانست و این آثار تنها مخصوص آخرت نیست؛ بلکه در سرگذشت‌ها و خاطرات به یاد مانده و مکتوب از گذشته فراوان دیده شده است که هرکس نسبت به انسان و هم‌نوع خود و یا حتی نسبت به حیوانات رحم نموده است در مصیبت‌ها و مشکلات مورد «ترحم» الهی قرار گرفته است حضرت علی (ع) قاعده‌مند بودن رحم و آثار آن را چنین بیان می‌کنند: «یا نوف احسن یحسن الیک ارحم ترحم» (ای نوف نیکی کن تا به تو نیکی شود. رحم کن تا مورد رحمت قرار گیری). قرآن کریم فلسفه خلق را ترحم خداوند ذکر نموده است و خداوند مردم را برای پذیرش رحمت و موهبت آفریده است و از طرفی می‌فرماید که رحمت من وسیع است و همه اشیا را برگرفته است. نتیجه آن که با توجه به مفاد و روایات معتبر، رحم نمودن بر انسان‌ها یا حیوانات موجب نازل شدن رحمت در دنیا و آخرت خواهد شد. مفاد این روایات نشان می‌دهد که یک قاعده کلی در این زمینه وجود دارد و براساس آن می‌توان گفت هر انسانی که رحم کردن و دلسوزی نمودن را سرلوحه کار خود قرار دهد مورد رحمت واقع می‌شود. چه بسا بسیاری از نیکی‌ها و از جمله صدقه دادن‌ها که موجب دفع بلاها و رفع مشکلات از انسان می‌شود. نمایانگر مفاد همین قاعده باشد که خداوند طبق سنت‌های لایتنیغیر خود آنها را قانونمند کرده است، هم‌چنان که ستم ستمکاران را در دنیا و آخرت جزا می‌دهد همچنین در مورد رحم به ضعیفان و محرومان (و یا حتی به حیوانات) اعمال آنان را بی‌پاداش نخواهد گذاشت و در صورتی که افراد مومن آنان را دلشاد نموده و سعی در رفع مشکلات آنان بنمایند خداوند بارهای غم و زنجیرهای اسارت و بدبختی و نکبت را از کننده کار نیک برمی‌دارد. این یک سنت الهی است که در قرآن نیز به مفاد آن اشاره شده است نبود حس ترحم

و عاطفه در بین افراد اجتماع که بر اثر منفعت‌جویی شخصی ایجاد می‌شود، می‌تواند اثرات زیانبار و غیرقابل جبرانی را به جامعه تحمیل نماید.

۲-۴-۲. بیمه تجلی احساس ترحم و عواطف انسانی

بیمه می‌تواند تبلور عینی «رحم» و عواطف انسانی باشد. هرگاه مردم از روی حس دلسوزی و ترحم همکاری‌های اجتماعی را سرلوحه کار خود قرار دهند و با نیت خیر و به جهت رفع مشکلات مالی جبران خسارت‌های مادی هم‌نوعان خود اقدام کنند درحقیقت ظهور و بروز عینی عواطف و احساسات پاک خود را به چشم خواهند دید. از آن‌جا که نیت یا انگیزه عمل بسیار موثر و سرنوشت‌ساز است اگر افراد با ایمان با نیت دلسوزی و احساسات پاک انسانی و برای رضایت حق تعالی اقدام به همکاری و همیاری یکدیگر کنند، به طور طبیعی آثار خوب آن که همانا رفع مشکلات از همه اعضای کمک‌کننده است ظاهر شده و قاعده «ارحم‌ترحم» مصداق عینی پیدا خواهند نمود و اگر این نیت نیک استمرار یابد و حادثه‌ای برای اعضا پیش نیاید، درآمدهای ایجادشده از تعاون و همکاری اعضا را می‌توان صرف دیگر مارد لازم در اجتماع نمود.

۳. تعریف بیمه در فقه

بیمه قراردادی است بین بیمه‌کننده و شرکت، یا شخص بیمه‌گر که در برابر پولی که بیمه‌گر دریافت و بیمه‌گزار پرداخت می‌کنند، خسارت‌های وارده بر انسان و یا چیزی دیگر که بیمه‌شده را جبران کنند.

جایگاه بیمه در فقه، و نظریات فقهاء عظام: در ابتداء نظریات فقهاء به دو دسته تقسیم می‌شود:

۱. قائلین به بطلان عقد بیمه

۲. قائلین به صحت عقد بیمه

۳-۱. قائلین به بطلان

اکثریت فقهاء قدیم قائل به بطلان عقد بیمه می‌باشند، به دلیل این‌که آنان معتقد بودند که علاوه بر عبادات معاملات نیز توقیفی هستند، بدین معنا که خداوند متعال انواع معاملات و شرایط آنها را در شرع بیان کرده است. مثلاً مانند: بیع اجاره، رهن، مساقات، جعاله، هبه، ضمان و ... و اضافه بر اینها جعل کردن عناوین برای معاملات مشروع نیست، پس هر نوع معامله‌ای که بر معیارهای معاملات تعریف شده در شرع بصورت خاصی، منطبق باشد، صحیح و گرنه باطل است. و عقد بیمه جزء عقود می‌باشد که بر معیار هیچ کدام از ابواب معاملات تعریف شده منطبق نیست، پس باطل است و دلیل

عدم انطباق و بطلان را نیز هر کدام چیزی ذکر کرده است، بعضاً برای غرری بودن، و بعضی دیگر بدلیل اکل مال به باطل، و بعضاً به جهت مجهولیت مورد معامله، ربوی بودن و قمار بودن باطل و ناصحیح دانسته‌اند.

۳-۲. قائلین به صحت

اکثریت از فقهاء معاصر و نزدیک به معاصر قرارداد بیمه را صحیح و درست دانسته‌اند که اینان قائل به توقیفی بودن در معاملات نمی‌باشند، و می‌گویند فقط عبادات توقیفی است و معاملات امضایی است، اختراع و ابداع شارع نیست بلکه جزء اموری است که در میان مردم به صورت طبیعی و عرفی وجود داشته، و فقط شرع آمده با یک سری تغییرات و یا بدون تغییر تایید و امضاء کرده است. در این موارد، لزومی ندارد که حتماً باید در شرع قبلاً آن معامله تعریف شده باشد، بلکه همین قدر که عمومات شامل آن شد و نص خاص مخالف نداشتیم کفایت می‌کند، و بیمه از این نوع معامله و قرارداد است نهی خاصی بر عدم صحت و بطلان آن نداریم، و عمومات چون اوفوا بالعقود و المومنون عند شروطهم شامل قرارداد و عقد بیمه می‌شوند، پس بنابراین قرار بیمه عقدی است صحیح و الزام‌آور. ولی قائلین به صحت نیز بین آنها اختلاف وجود دارد؛ عده‌ای از فقهاء چون مرحوم امام خمینی، اراکی، شهید مطهری، آقای فاضل لنکرانی، آقای مکارم شیرازی و ... قایل به این هستند که عقد بیمه قرار و عقدی منفصل است و هیچ‌گونه ربطی با سایر عقود ندارد یعنی اصلاً لزومی ندارد که عقد بیمه را تحت عناوین دیگر از عقود داخل کنیم چون عقدی است منفصل و براساس عمومات صحیح و درست می‌باشد.

اما عده‌ای از فقهاء، مدعی هستند و بودند، که عقد بیمه صحیح است ولی منفصل نیست، بلکه آن را باید تحت یکی از عناوینی چون هبه معوضه، صلح، ضمان و ... داخل کرد. افرادی چون حضرات آقای خویی، وحید خراسانی، سیستانی، موسوی بجنوردی و ... جزء این مجموعه می‌باشند.

* چرا فقهاء عظام در گذشته قرار بیمه را باطل دانسته ولی فقهاء فعلی صحیح و درست می‌دانند، دلیل هر گروه چیست؟

جواب: فقهاء گذشته قرارداد بیمه را عقدی باطل می‌دانستند، عمده دلیل آنان این بود که آنان عوض مبلغ پرداختی حق بیمه را جبران خسارتی می‌دانستند که در صورت بروز حادثه و یا ورود ضرر، بیمه‌گر پرداخت می‌کند، که در این فرض اولاً بروز حادثه و ورود ضرر یک امر احتمالی است و قطعی نیست که ازن این جهت قرارداد بیمه شباهت پیدا می‌کند به اعمالی چون: شانس، قمار، اکل مال بباطل و ... و از طرفی دیگر جبران خسارتی که باید بیمه‌گر متقبل می‌شود، میزان آن چندان معلوم نیست. چون اگر حادثه‌ای بزرگ به وقوع بپیوندد، خسارت زیاد و اگر حادثه کوچک باشد

خسارت اندک است. بنابراین چون میزان خسارت و سقف تعهدات آن مشخص نیست. از این جهت قرارداد بیمه یک نوع معامله مجهول قلمداد می‌شود که در شرع از معاملات غرری و مجهول منع شده است.

بر این اساس جمعی از فقهاء قرارداد بیمه را باطل دانسته‌اند.

ولی علماء بعدی و فقهاء کرام، خسارت که باید بیمه‌گر پرداخت کند، عوض، حق بیمه نمی‌دانند، بلکه اصل تعهد به پرداخت و جبران خسارت را عوض می‌دانند، و این تعهد معلوم، معین و قطعی است، پس براساس مبنای دوم مشکل شباهت به اعمالی چون، شانس، قمار، احتالی بودن، مجهولیت و ... نداریم، لذا قرارداد بیمه در عقد را صحیح و درست می‌دانند.

عقد بیمه براساس نظریه اکثریت فقهاء و حقوق دانان، عقدی است صحیح و درست، و منفصل که دارای دو طرف می‌باشد، که طرفین آن بیمه‌گر و بیمه‌گزار می‌باشند. از نظر قانون کسی که حق بیمه را پرداخت می‌کند، بیمه‌گزار شناخته می‌شود. موضوعات چون مال - عین و... باشد و یا منفعت و یا مسئولیت و حتی خطری که ممکن است از آن ضرر وارد شود بیمه‌گزار می‌تواند موضوع بیمه قرار بگیرد. عوض و معوض در قرارداد بیمه، همانا حق بیمه و اصل تعهد می‌باشد، نه خسارت که بعد از وقوع حادثه پرداخت می‌شود، بیمه قراردادی الزامی است که بعد از انعقاد طرفین ملزم به رعایت آن می‌باشند. از آنجایی که ماهیت عملیات بیمه را می‌توان در نظام کمک‌های دو جانبه برای پرداخت پول خون (دیه) در آداب و رسوم عرب نیز مشاهده کرد، از این رو، قضات مسلمان عموماً معتقدند که مفهوم بیمه با مفهوم «شریعت» تناقضی ندارد. در حقیقت، اصل غرامت و مسئولیت گروهی مورد قبول اسلام و پیامبر اکرم بوده است. حقوقدانان مسلمان، اذعان دارند که پایه و اساس مسئولیت مشترک در نظام عقیلا که توسط مسلمانان مکه (مهاجرین) و مدینه (انصار) مطرح شده بود، شالوده بیمه مشترک را بنا نهاد.

۴. پیشینه بیمه در اسلام

نهاد حقوقی بیمه منشائی اروپایی دارد و به مفهوم رایج در فقه اسلامی پیشینه‌ای ندارد. هر چند برخی از قراردادهای خاص در نظام حقوقی اسلام، مانند حق عمری، شرط ضمانت نفقه مادام‌العمر برای همسر و ضمان جریره، شباهتی صوری با این نهاد حقوقی دارد.

۴-۱. آشنایی فقه

فقیهان مسلمان در نیمه اول قرن سیزدهم با این نهاد حقوقی که در زبان‌های فارسی و اردو «بیمه» و در عربی «تامین» یا «سیکورتا» نامیده می‌شود آشنا شدند و آن را در نظام حقوقی اسلام تجزیه و تحلیل فقهی کردند.

۴-۲. در فقه اهل سنت

ظاهراً اولین فقیه مسلمان که درباره عدم مشروعیت بیمه دریایی نظر داده، ابن عابدین فقیه معروف حنفی است.

امپراتوری عثمانی نیز نخستین کشور مسلمان بود که در ۱۲۸۰ به وضع قانون بیمه اقدام کرد که با مخالفت فقهای حنفی روبرو شد.

۴-۳. در فقه شیعه

از میان فقهای شیعه احتمالاً سیدمحمدکاظم طباطبایی یزدی (متوفی ۳۳۷) اولین بار درباره بیمه اظهار نظر کرده و پس از او در اواخر قرن چهاردهم، شیخ حسین حلی به تفصیل و با عنوانی مستقل به بررسی آن پرداخته است.

۴-۴. توجه جدی فقها

در سال‌های اخیر پیشرفت صنعت، گسترش سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف، وابستگی نظام تجارت و اقتصاد به بیمه و تأثیر آن در زندگی بشر سبب شد که فقهای مسلمان به بررسی جدی این نهاد حقوقی و تحلیل فقهی آن بپردازند.

۵. دیدگاه شیعه

فقهای مسلمان بیمه‌های اجتماعی و تعاونی را، به استناد وجود تعاون و عدم کسب ربح، مشروع می‌دانند و درباره بیمه‌های خصوصی به سه دسته موافق، مخالف و قائلان به تفصیل تقسیم می‌شوند.

۵-۱. گروه اول موافقان

موافقان مشروعیت قرارداد بیمه، که اغلب فقهای شیعه در این گروه جای می‌گیرند. سه گروهند: نخستین گروه عقد بیمه را بر یکی از عقود معین فقهی منطبق می‌دانند: اختلاف نظر درباره مستقل

بودن عقد بیمه یا منطبق بودن آن بر یکی از عقود معین، در بین حقوقدانان غیرمسلمان نیز مطرح است.

در اینجا به تعدادی از این عقود معین و نحوه انطباق آن‌ها بر بیمه اشاره می‌شود.

۱) عقد مضاربه

برخی از فقیهان عقد بیمه را منطبق بر عقد مضاربه می‌دانند.

تقریباً در سی سال گذشته، اهل سنت در نظام بانکداری اسلامی برای انعقاد عقد بیمه از عقد مضاربه استفاده کرده‌اند: بدین صورت که بیمه‌گر و بیمه‌گزار در قرارداد مضاربه متعهد می‌شوند که هرگونه خسارتی که در متن قرارداد ذکر شده است از طریق مضاربه پرداخت شود.

این قرارداد شبیه عقد بیمه است با این تفاوت که در عقد بیمه باید حق بیمه پرداخت شود ولی در عقد مضاربه حق بیمه از ناحیه مضارب به سرمایه اضافه می‌شود و در صورت بروز حادثه خسارت از سرمایه یا سود شرکت پرداخت می‌شود.

در صورت عدم بروز حادثه، مضارب می‌تواند از پرداخت وجه مذکور خودداری کند.

۲) عقد ضمان

عقد بیمه نوعی عقد ضمان عوض نسبت به اعیان خارجی و شخصیه‌ای است که در نزد صاحبانش قرار دارد.

شاید ذکر کلمه تضمین در امتیازنامه بین ناصرالدین شاه و لازار پولیاکف روسی و قانون تجارت بحریه مصوب ۱۲۸۰ دولت عثمانی دلیل بر این باشد که تنظیم کنندگان امتیازنامه و وضع‌کنندگان قانون مذکور بیمه را بر عقد ضمان منطبق می‌دانسته‌اند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۳) صلح

عقد صلح از عقود مستقل است و به عقود دیگر بر نمی‌گردد و بیمه می‌تواند در قالب این عقد با تسالم بین بیمه‌گر و بیمه‌گزار مبنی بر پرداخت وجه بیمه به صورت اقساط یا نقد در مقابل تعهد بیمه‌گر نسبت به جبران خسارت وارد شده نسبت به موضوع بیمه، انجام گیرد.

۴) هبه معوضه

برخی دیگر از فقها عقد بیمه را منطبق بر هبه معوضه می‌دانند، یعنی بیمه‌گزار در هر سال یا هر ماه یا یکجا مبلغی را به رایگان تملیک بیمه‌گر می‌کند، با این شرط که در صورت بروز حادثه و خسارت به مال یا جان او بیمه‌گر وجه مذکور را به تملیک بیمه‌گزار یا خانواده‌اش برآورد.

۵) عقد موالاه

برخی دیگر عقد موالاه را نوعی بیمه مسئولیت می‌دانند، زیرا در عقد موالاه شخصی که نسب او مجهول است دیگری را برای پرداخت خسارت حاصله از جنبش ولی خود قرار می‌دهد و در مقابل، این فرد پس از فوت او وارث وی خواهد شد.

۶) عقود دیگر

برخی دیگر از فقها، عقد بیمه را بر یکی از عقود شرکت، جعاله، ودیعه، حواله، وکالت، قرض و یا عقد تبرع به شرط عوض، منطبق دانسته‌اند.

۵-۲. گروه دوم موافقان

گروه دوم از موافقان عقد بیمه، با اشاره به برخی نهادهای حقوقی خاص که در نظام حقوقی اسلام موجود است و مقایسه آن‌ها با نهاد بیمه، کوشیده‌اند که وجود تفکر بیمه را در صدر اسلام و پیش از آن اثبات کنند.

بر این پایه، آنان بیمه را مشروع دانسته‌اند.

این موارد از آن جمله‌اند:

۱) نظام عواقل

سنت صحیح نبوی بر ثبوت این نهاد حقوقی و فقهی دلالت دارد و مذاهب مختلف اسلامی آن را پذیرفته‌اند.

در نظام عاقله اگر فردی مرتکب قتل غیرعمد شود، مردان بالغ از اهل و عشیره‌اش حداکثر در مدت سه سال باید دیه معقول را پرداخت کنند، و این نوعی بیمه است که به پرداخت خسارات مالی در موارد دیگر نیز قابل تسری است.

ابن عابدین در «کتاب المعامل» از رد المختار می‌گوید: عاقله به واسطه تقصیر در مراقبت از قاتل متحمل پرداخت دیه می‌شود. پیش از زمان شارع نیز این عادت در بین مردم حتی در پرداخت خسارت حاصل از سرقت، آتش‌سوزی و جز آنها وجود داشته است. در مقابل این رای، برخی عقد بیمه را از عقود مستحدث می‌دانند و قیاس آن را به نظام عاقله صحیح نمی‌دانند.

۲) ضمان خطر الطريق

به نظر بعضی فقیهان، چنانچه شخصی به دیگری بگوید در این جاده امنیت وجود دارد و اگر کسی به مال تو خسارت زد من ضامنم، در آن صورت وی ضامن پرداخت خسارت وارده خواهد بود. عقد بیمه نیز نوعی تضمین از جانب بیمه‌گر در مقابل حوادث احتمالی و بنابراین مشروع است. برخی دیگر بیمه را با نهاد ضمان جریره، قاعده الالزامات یا الوعد الملزم قیاس کرده و آن را مشروع دانسته‌اند.

۵-۳. گروه سوم موافقان

گروه سوم از موافقان عقد بیمه، آن را با توجه به ویژگی‌هایش بر عقود معهود قابل انطباق ندانسته‌اند، بلکه آن را از عقود مستحدث و مستقل شمرده‌اند. با توجه به حضور مجتهدان شیعه در وضع قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، شاید بتوان پذیرش عقد بیمه را، با عنوانی مستقل در اصول ۳، ۲۱، ۲۹، ۳۱ این قانون، رای فقهی مورد توافق مشهور فقهای شیعه به شمار آورد. این گروه از موافقان به شیوه‌های مختلف بیمه را مشروع دانسته‌اند.

۱) عمومات

مشروعیت آن به دلیل عمومیت (لا تاكلوا اموالکم بینکم بالباطل الا ان تكون تجاره عن تراض منکم) و عمومیت (اوفوا بالعقود) دانسته و معتقدند از آن‌جا که آیات یاد شده از نوع قضیه حقیقیه، و شامل تمام مصادیق معاملات در هر زمان و مکان است، وجهی برای تخصیص این عمومات به عقود زمان شارع وجود ندارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۲) اصالة الصحة

برخی دیگر برای مشروعیت و صحت عقود، از جمله عقد بیمه، به اصالة الصحة تمسک کرده‌اند و عده‌ای دیگر گفته‌اند که شارع بسیاری از معاملات متداول بین مردم را اضا کرده است و عادت شارع در معاملات مبنی بر قبول معاملات رایج در میان مردم است و چون بیمه عقدی عرفی و خارج از حوزه شرع است که مردم آن را پذیرفته‌اند شارع آن را می‌پذیرد.

۳) اصالة الاباحه

برخی از فقها برای مشروعیت عقد بیمه به اصل اباحه تمسک کرده‌اند اساس این اصل مبنی بر مباح بودن همه اشیا و افعال است مگر این که از طرف شارع منعی وارد شده باشد. بنابراین عقد بیمه نیز که منعی درباره آن نرسیده مشروع است.

۶. دیدگاه اهل سنت**۶-۱. ادله موافقان اهل سنت**

در مقابل، بعضی از مذاهب اصل را بر تحریم می‌دانند مگر این که دلیلی بر مشروع بودن آن به ما رسیده باشد.

اغلب فقهای اهل سنت که بیمه را از عقود مشروعه و مستحذثه دانسته‌اند برای اثبات مشروعیت آن به این دلایل استناد کرده‌اند:

۱) استحسان

براساس این قاعده در جایی که با قیاس یا قاعده کلی یا دلیل دیگر می‌توان حکم شرعی را استنباط کرد به ملاحظه مصلحتی خاص می‌توان حکمی مخالف برای مسئله برگزید و در عقد بیمه، گرچه احتمال غرر، ربا، قمار، جهل به عوضین و ... وجود دارد اما چون عدم مشروعیت آن خلاف مصالح اجتماع است، از راه این قاعده می‌توان قائل به مشروعیت آن شد.

در میان مذاهب اسلامی، امامیه و شافعیه این قاعده را نپذیرفته‌اند و آن را از مصادیق ظنون غیرمعتبر دانسته‌اند.

۲) مصالح مرسله

بنابر قاعده مصالح مرسله برای رعایت مصلحت و حفظ دین و نظم اجتماعی جامعه، در جایی که نص خاص یا مطلق وجود ندارد، می‌توان قائل به مشروعیت موضوعی مانند عقد بیمه شد با این همه، برخی دیگر از فقیهان اهل سنت هر نوع مصلحت را مشمول این قاعده ندانسته و معتقدند که عقد

بیمه به علت وجود قمار، غرر، جهل به عوضین و ... در آن، از مصالح غیرضروری است که شرع به الغای آن نظر داده است.

۳) ضرورت اقتصادی

بعضی دیگر از فقها نیز مشروعیت بیمه را از باب ضرورت و احتیاج نظام اقتصادی به آن اثبات کرده‌اند و ضرورت و احتیاج را رافع اشکالاتی مانند قمار، غرر، رهان، تعلیق می‌دانند.

۶-۲. مستند مخالفان

عدم مشروعیت فقهی بیمه در نظر مخالفان آن، دوگونه مستند دارد.

۱) عدم انطباق بر عقود

برخی معتقدند که عقود شرعی معین و محصورند و قرارداد بیمه بر هیچ یک از آنها منطبق نیست.

۲) وجود اشکالات

برخی دیگر عدم مشروعیت بیمه را به دلیل ایراداتی می‌دانند که در این قرارداد وجود دارد و مورد نهی شاع است. مهمترین این اشکالات چنین است:

۲-۱) جهل در معامله

الف) بیمه عقدی غرری است و مشمول روایت (نهی النبی عن بیع الغرر) است.

ب) بیمه نوعی قمار و کسب منفعت احتمالی است. چون بیمه‌گذار به امید دریافت کل تعهد بیمه می‌شود و بیمه‌گر نیز به امید پیش نیامدن خسارت به انعقاد قرارداد اقدام می‌کند و این اتکا به بخت و تصادف نوعی قمار است.

ج) عقد بیمه نوعی بیع معدوم است، زیرا مبیع، یعنی پرداخت خسارت، در هنگام عقد وجود ندارد و متفرع بر وقوع حادثه‌ای است که احتمالاً در آینده روی می‌دهد.

د) معلوم بودن موضوع تعهد طرفین از شرایط صحت عقد است و از آن جا که زمان ورود خسارت و میزان اقساطی که بیمه‌گذار می‌پردازد معلوم نیست. موضوع تعهد مجهول و در نتیجه بیمه باطل است.

ه) بیمه عمر قضا و قدر الهی است، زیرا مرگ و حیات به دست خداوند است و کسی نمی‌تواند آن را تضمین کند.

۲-۲) ربا در معامله

و) شرکت‌های بیمه با اموال خود معاملات ربوی انجام می‌دهند: بعلاوه در بیمه عمر نیز چنانچه بیمه‌گذار پس از انقضای م‌د تعیین شده زنده بماند، اقساط پرداختی را با سود آن پس می‌گیرد که این ریاست: گاه نیز شرکت بیمه خسارت تاخیر در پرداخت اقساط را از بیمه‌گذار دریافت می‌کند که عملی ربوی محسوب می‌شود.

۲-۳) خروج از عمومات

ز) بیمه، تعهد و ضمانت در پرداخت خسارتی است که هنوز تحقق نیافته و بنابراین از مصادیق «ضمان مالیم یجب» است.

ح) در عقد بیمه، پیش آمدن خسارت و حادثه وعدم آن هر دو ممکن است. بنابراین، بیمه از مصادیق معامله احتمالی است نه حقیقی، و عموماتی چون (اوفوا بالعقود) شامل آن نمی‌شود.

۲-۴) معلق بودن

ط) از آن جا که در عقد بیمه، پرداخت خسارت به حادثه‌ای احتمالی در آینده مکول است، این عقد منجز نیست و تعلیق آن موجب بطلان می‌شود.

۲-۵) اکل مال بالباطل

ی) عمومیت آیه (لا تاكلوا اموالکم بینکم بالباطل) اکتساب بدون جهت را در معاملات منع می‌کند، حال آن که گاه شرکت بیمه بدون پرداخت هیچ‌گونه خسارتی مالک حق بیمه می‌شود؛ در بیمه عمر نیز اشخاص ثالث بدون جهت مالک می‌شوند.

۶-۳. قائلین به تفصیل

درمقابل موافقان و مخالفان مشروعیت عقد بیمه، برخی فقیهان به نوعی تفصیل در حکم قائل شده‌اند.

۷. بیمه عمر

ایشان بعضی از انواع بیمه را با استفاده از انطباق آن بر عقود اسلامی مانند ضمان، صلح، مضاربه، هبه معوضه و نظایر آنها، یا به دلیل دیگری چون ضرورت، مصالح مرسله، استحسان و اصل اباحه مشروع می‌دانند، اما بعضی دیگر از انواع بیمه، از جمله بیمه عمر را به دلیل برخی اشکالات (رجوع کنید به سطور پیشین) غیرمشروع می‌شمارند.

۷-۱. نقد و نظر

به نظر می‌رسد که عدم تفکیک میان موضوع عقد بیمه در بیمه‌های اموال و اشخاص علت اصلی چنین تفصیلی بوده است، چرا که با پذیرفتن این مسئله که بیمه‌های اموال ویژگی گرامتی دارند و درمقابل، موضوع بیمه اشخاص نوعاً تأمین بیمه‌گزار و غیر گرامتی است، وجهی برای تفصیل وجود نخواهد داشت.

نهاد حقوقی بیمه منشائی اروپایی دارد و به مفهوم رایج، در فقه اسلامی پیشینه‌ای ندارد، هر چند برخی از قراردادهای خاص در نظام حقوقی اسلام، مانند حق عمری، شرط ضمانت نفقه مادام‌العمر

برای همسر و ضمان جریره، شباهتی صوری با این نهاد حقوقی دارد (امین، ص ۲۳؛ زحیلی، ج ۴، ص ۴۴۱؛ بحرالعلوم، ص ۱۵؛ زرقاء، ص ۲۲؛ سنهوری، ج ۷، جزء ۲ ص ۱۰۸۹-۱۰۹۰؛ امام خمینی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۶۰۹-۶۰۱). فقیهان مسلمان در نیمه اول قرن سیزدهم با این نهاد حقوقی که در زبانهای فارسی و اردو «بیمه» و در عربی «تامین» یا «سیکورتا» نامیده می‌شود آشنا شدند و آن را در نظام حقوقی اسلام تجزیه و تحلیل فقهی کردند (امین، ص ۱۴-۱۵؛ عرفانی، ص ۷-۹، ۳۵).

ظاهراً اولین فقیه مسلمان که درباره عدم مشروعیت بیمه دریایی نظر داده، ابن عابدین فقیه معروف حنفی است. امپراتوری عثمانی نیز خستین کشور مسلمان بود که در ۱۲۸۰ به وضع قانون بیمه اقدام کرد که با مخالفت فقهای حنفی روبرو شد (زحیلی، ج ۴، ص ۴۴۳ به نقل از ابن عابدین: زرقاء ص ۲۳؛ امین، ص ۲۴؛ عرفانی، ص ۳۵) از میان فقهای شیعه احتمالاً سید محمد کاظم طباطبایی یزدی (متوفی ۱۳۳۷) اولین بار درباره بیمه اظهار نظر کرده (۱۳۷۶ ش، مسئله ۳۱۲، ۳۱۳) و پس از او در اواخر قرن چهاردهم، شیخ حسین حلی به تفصیل و با عنوانی مستقل به بررسی آن پرداخته است (بحرالعلوم، ص ۱۵-۴۷). در سالهای اخیر، پیشرفت صنعت، گسترش سرمایه‌گذاری در بخشهای مختلف، وابستگی نظام تجارت و اقتصاد به بیمه و تاثیر آن در زندگی بشر سبب شد که فقهای مسلمان به بررسی جدی این نهاد حقوقی و تحلیل فقهی آن بپردازند (صدیقی، ص ۸۳-۸۵؛ مشایخی، ص ۶۱؛ وتری، ص ۲۱؛ زرقاء ص ۱۴، ۱۷؛ برای آگاهی از آثار موجود در این زمینه رجوع کنید به طلعتی، ص ۲۱-۳۸). فقهای مسلمان بیمه‌های اجتماعی و تعاونی را، به استناد وجود تعاون و عدم کسب ربح، مشروع می‌دانند و درباره بیمه‌های خصوصی به سه دسته موافق، مخالف و قائلان به تفصیل تقسیم می‌شوند (سنهوری، ج ۷، جزء ۲، ص ۱۰۸۸-۱۰۸۹؛ زرقاء، ص ۲۲، ۵۷-۵۸؛ زحیلی، ج ۴، ص ۴۴۱؛ امام خمینی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۶۱۰).

موافقان مشروعیت قرارداد بیمه، که اغلب فقهای شیعه در این گروه جای می‌گیرند (عرفانی، ص ۷۰، ۱۲۸) سه گروهند: نخستین گروه عقد بیمه را بر یکی از عقود معین فقهی منطبق می‌دانند؛ اختلاف نظر درباره مستقل بودن عقد بیمه یا منطبق بودن آن بر یکی از عقود معین، در بین حقوقدانان غیرمسلمان نیز مطرح است (همان، ص ۱۲۷؛ صادقی نشاط، ص ۲۳-۲۸). در اینجا به تعدادی از این عقود معین و نحوه انطباق آنها بر بیمه اشاره می‌شود.

۲-۷. قرارداد بیمه و عقد مضاربه

برخی از فقیهان عقد بیمه را منطبق بر عقد مضاربه می‌دانند. تقریباً در سی سال گذشته، اهل سنت در نظام بانکداری اسلامی برای انعقاد عقد بیمه از عقد مضاربه استفاده کرده‌اند؛ بدین صورت که بیمه‌گر و بیمه‌گزار در قرارداد مضاربه متعهد می‌شوند که هرگونه خسارتی که در متن قرارداد ذکر

شده است از طریق مضاربه پرداخت شود. این قرارداد شبیه عقد بیمه است با این تفاوت که در عقد بیمه باید حق بیمه پرداخت شود ولی در عقد مضاربه حق بیمه از ناحیه مضارب به سرمایه اضافه می‌شود و در صورت بروز حادثه خسارت از سرمایه یا سود شرکت پرداخت می‌شود. در صورت عدم بروز حادثه، مضارب می‌تواند از پرداخت وجه مذکور خودداری کند (امین، ص ۶۹، ۲۷؛ عرفانی، ص ۱۲۹-۱۳۱؛ امام خمینی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۶۱۰؛ سنه‌وری ج ۷، جزء ۲، ص ۱۰۸۹؛ برای ایرادهای فقهی این انطباق رجوع کنید به عرفانی، ص ۱۳۲-۱۳۴؛ سنه‌وری، ج ۷، جزء ۲، ص ۱۰۸۷-۱۰۸۹؛ زحیلی، ج ۴، ص ۴۴۴).

قرارداد بیمه و عقد ضمان، عقد بیمه نوعی عقد ضمان عوض نسبت به اعیان خارجی و شخصیه‌ای است که در نزد صاحبانش قرار دارد. شاید ذکر کلمه تضمین در امتیازنامه منعقد بین ناصرالدین شاه و لازار پولیاکف روسی و قانون تجارت بحریه مصوب ۱۲۸۰ دولت عثمانی دلیل بر این باشد که تنظیم‌کنندگان امتیازنامه و وضع‌کنندگان قانون مذکور بیمه را بر عقد ضمان منطبق می‌دانسته‌اند (امین، ص ۱۸، ۲۵-۲۶، ۷۹-۸۰؛ عرفانی، ص ۱۳۴-۱۳۹؛ وتری، ص ۳۵-۳۸؛ بحرالعلوم، ص ۲۴-۳۸؛ روحانی، ص ۷۰-۷۴؛ امام خمینی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۶۱۰؛ برای پاره‌ای از ایرادهای فقهی رجوع کنید به سنه‌وری، ج ۷، جزء ۲، ص ۱۰۸۸-۱۰۸۹؛ عرفانی، ص ۱۳۹-۱۴۳؛ امین، ص ۲۷-۲۸؛ ۷۰ به بعد؛ بحرالعلوم، ص ۲۹-۳۸).

۳-۷. قرارداد بیمه و صلح

عقد صلح از عقود مستقل است و به عقود دیگر بر نمی‌گردد و بیمه می‌تواند در قالب این عقد با تسالم بین بیمه‌گر و بیمه‌گزار مبنی بر پرداخت وجه بیمه به صورت اقساط یا نقد در مقابل تعهد بیمه‌گر نسبت به جبران خسارت وارده شده نسبت به موضوع بیمه، انجام گیرد (امام خمینی، ۱۳۶۵ ش، ص ۴۱۱، مسئله ۲۸۶۶، بحرالعلوم، ص ۳۹-۴۰؛ زوحانی، ص ۷۴؛ برای ایرادهای فقهی رجوع کنید به احمد مطهری، ص ۳۶-۳۷).

۴-۷. قرارداد بیمه و هبه معوضه

برخی دیگر از فقها عقد بیمه را منطبق بر هبه معوضه می‌دانند، یعنی بیمه‌گزار در هر سال یا هر ماه یا یکجا مبلغی را به رایگان تملیک بیمه‌گر می‌کند، با این شرط که در صورت بروز حادثه و خسارت به مال یا جان او بیمه‌گر وجه مذکور را به تملیک بیمه‌گزار یا خانواده‌اش درآورد (روحانی، ص ۷۴؛ حونی، ۱۴۱۰، ص ۴۲۱؛ همو، ۱۴۱۲، ص ۴۱۳؛ امین، ص ۶۹؛ برای ایرادهای فقهی رجوع کنید به احمد مطهری، ص ۳۷-۳۸).

۷-۵. قرارداد بیمه و عقد موالاه:

برخی دیگر عقد موالاه را نوعی بیمه مسئولیت می‌دانند، زیرا در عقد موالاه شخصی که نسب او مجهول است دیگری را برای پرداخت خسارت حاصله از جنایتش ولی خود قرار می‌دهد و درم قابل، این فرد پس از فوت او وارث وی خواهد شد (زرقاء، ص ۳۰-۳۱، ۵۹). برخی دیگر از فقها، عقد بیمه را بر یکی از عقود شرکت، جعاله، ودیعه، حواله، وکالت، قرض، و یا عقد تبرع به شرط عوض، منطبق دانسته‌اند (عرفانیف ص ۱۵۱-۱۵۹؛ قرضاوی، ص ۲۵۶-۲۵۷؛ وتری، ص ۳۵-۴۸).

گروه دوم از موافقان عقد بیمه، با اشاره به برخی نهادهای حقوقی خاص که در نظام حقوقی اسلام موجود است و مقایسه آنها با نهاد بیمه، کوشیده‌اند که وجود تفکر بیمه را در صد اسلام و پیش از آن اثبات کنند (قرضاوی، ص ۲۵۷-۲۵۸؛ خامنه‌ای، ص ۱۰-۱۱؛ امام خمینی، ۱۳۶۰ ش، ج ۴، ص ۲۸۱). بر این پایه، آنان بیمه را مشروع دانسته‌اند. این موارد از آن جمله‌اند:

نظام عوائل و عقد بیمه:

سنت صحیح نبوی بر ثبوت این نهاد حقوقی و فقهی دلالت دارد و مذاهب مختلف اسلامی آن را پذیرفته‌اند. در نظام عاقله اگر فردی مرتکب قتل غیرعمد شود، مردان بالغ از اهل و عشیره‌اش حداکثر در مدت سه سال باید دیه معقول را پرداخت کنند، و این نوعی بیمه است که به پرداخت خسارات مالی در موارد دیگر نیز قابل تسری است. ابن عابدین در «کتاب المعامل» از رد المختار (ج ۵، ص ۴۱۰) می‌گوید: عاقله به واسطه تقصیر در مراقبت از قاتل متحمل پرداخت دیه می‌شود. پیش از زمان شارع نیز این عادت در بین مردم حتی در پرداخت خسارت حاصل از سرقت، آتش‌سوزی و جز آنها وجود داشته است. در مقابل این رای برخی عقد بیمه را از عقود مستحدث می‌دانند و قیاس آن را به نظام عاقله صحیح نمی‌دانند (سنهوری، ج ۷، جزء ۲، ص ۱۰۸۹-۱۰۹۰).

عقد بیمه و ضمان خطرالطریق، به نظر بعضی فقیهان، چنانچه شخصی به دیگری بگوید در این جاده امنیت وجود دارد و اگر کسی به مال تو خسارت زد من ضامنم، در آن صورت وی ضامن پرداخت خسارت وارده خواهد بود. عقد بیمه نیز نوعی تضمین از جانب بیمه‌گر در مقابل حوادث احتمالی و بنابراین مشروع است (زرقاء، ص ۲۵، ۶۰). برخی دیگر بیمه را با نهاد ضمان جریه، قاعده الالزامات یا الوعد الملزم قیاس کرده و آن را مشروع دانسته‌اند (روحانی، ص ۷۸-۷۹؛ زرقاء، ص ۶۰-۶۲). گروه سوم از موافقان عقد بیمه، آن را با توجه به ویژگی‌هایش (رجوع کنید به سیفی، ص ۳۹-۴۳) بر عقود معقود قابل انطباق ندانسته‌اند، بلکه آن را از عقود مستحدث و مستقل شمرده‌اند با توجه به حضور مجتهدان شیعه در وضع قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، شاید بتوان پذیرش عقد بیمه را، با عنوانی مستقل در اصول ۳، ۲۹، ۲۱، ۳ این قانون، رای فقهی مورد توافق مشهور فقهای

شیعه به شمار آورد (عرفانی، ص ۲۹؛ روحانین، ص ۷۵؛ سنهوری، ج ۷، جزء ۲، ص ۱۰۸۹؛ مرتضی مطهری، ص ۲۷۸، امین، ص ۶۷-۶۹، امام خمینی، ۱۴۰۱، ج ۲، ص ۶۰۹-۶۱۰). این گروه از موافقان به شیوه‌های مختلف بیمه را مشروع دانسته‌اند. مشروعیت آن به دلیل عمومیت لاتاکلوا اموالکم بینکم بالباطل الا ان تکون تجاره عن تراض منکم : (نساء ۲۹). و عمومیت اوفوا بالعقود (مائده: ۱) دانسته و معتقدند از آنجا که آیات یاد شده از نوع قضیه حقیقیه، و شامل تمام مصادیق معاملات در هر زمان و مکان است، وجهی برای تخصیص این عمومات به عقود زمان شارع وجود ندارد (روحانین ص ۷۵؛ بحرالعلوم، ص ۱۵، ۴۰-۴۱؛ امین، همانجا، مرتضی مطهری، ص ۲۷۹-۲۸۱). برخی دیگر برای مشروعیت و صحت عقود، از جمله عقد بیمه، به اصله الصحه تمسک کرده‌اند (عرفانی، ص ۱۸۱-۱۸۴؛ امین، ص ۶۸-۹۰، ۶۹-۹۱). و عده‌ای دیگر گفته‌اند که شارع بسیاری از معاملات متداول بین مردم را امضا کرده است و عادت شارع در معاملات مبنی بر قبول معاملات رایج در میان مردم است و چون بیمه عقدی عرفی و خارج از حوزه شرع است که مردم آن را پذیرفته‌اند شارع آن را می‌پذیرد (عرفانی، ص ۱۷۶-۱۸۱؛ امین، ص ۹۰-۹۱) برخی از فقها برای مشروعیت عقد بیمه به اصل اباحه تمسک کرده‌اند. اساس این اصل مبنی بر مباح بودن همه اشیا و افعال است مگر اینکه از طرف شارع منعی وارد شده باشد. بنابراین عقد بیمه نیز که منعی درباره آن نرسیده مشروع است. در مقابل، بعضی از مذاهب اصل را بر تحریم می‌دانند مگر اینکه دلیلی بر مشروع بودن آن به ما رسیده باشد (عرفانی، ص ۱۹۶-۲۰۱؛ زرقاء، ص ۳۶؛ امین، ص ۹۰، ۶۹-۹۱). اغلب فقهای اهل سنت که بیمه را از عقود مشروعه و مستحده دانسته‌اند برای اثبات مشروعیت آن به این دلایل استناد کرده‌اند:

بیمه و استحسان

براساس این قاعده در جایی که با قیاس یا قاعده کلی یا دلیل دیگر می‌توان حکم شرعی را استنباط کرد به ملاحظه مصلحتی خاص می‌توان حکمی مخالف برای مسئله برگزید و در عقد بیمه، گرچه احتمال غرر، ربا، قمار، جهل به عوضین و ... وجود دارد اما چون عدم مشروعیت آن خلاف مصالح اجتماع است، از راه این قاعده می‌توان قائل به مشروعیت آن شد. در میان مذاهب اسلامی، امامیه و شافعیه این قاعده را نپذیرفته‌اند و آن را از مصادیق ظنون غیرمعتبر دانسته‌اند (عرفانی، ص ۱۲۵-۱۶۹؛ حیدری، ص ۲۲۴-۲۶۵).

بیمه و مصالح مرسله

بنابر قاعده مصالح مرسله * (رجوع کنید به حیدری، ص ۲۶۵-۲۶۶) برای رعایت مصلحت و حفظ دین و نظم اجتماعی جامعه، در جایی که نص خاص یا مطلق وجود ندارد، می‌توان قائل به مشروعیت

موضوعی مانند عقد بیمه شد. با اینهمه برخی دیگر از فقیهان اهل سنت هر نوع ملحت را مضمون این قاعده ندانسته و معتقدند که عقد بیمه به علت وجود قمارف غرر، جهل به عوضین و ... در آن، از مصالح غیرضروری است که شرع به الغای آن نظر داده است (عرفانی، ۱۶۹-۱۷۳؛ رحیلی، ج ۴، ص ۴۴۵). بعضی دیگر از فقها نیز مشروعیت بیمه را از باب ضرورت و احتیاج نظام اقتصادی به آن اثبات کرده‌اند و ضرورت و احتیاج را رافع اشکالاتی مانند قمار، غرر، رهان، تعلیق می‌دانند (عرفانی، ص ۱۸۶-۱۹۱).

عدم مشروعیت فقهی بیمه در نظر مخالفان آن، دو گونه مستند دارد. برخی معتقدند که عقود شرعی معین و محصورند و قرارداد بیمه بر هیچیک از آنها منطبق نیست (عرفانی، ص ۶۹، حسینی شیرازی، ج ۱۰۸، ص ۳۹۰-۳۹۲، سنهوری، ج ۷، جزء ۲، ص ۱۰۹۰؛ زحیلی، ج ۴، ص ۴۴۳-۴۴۵، برای انتقاد از این رای و مناقشه در انحصار عقود به عقود معین رجوع کنید به معرفت، ص ۵، طباطبایی یزدی، ۱۳۷۰ ش، ص ۵۳۶، ۵۶۲؛ سنهوری، همانجا) برخی دیگر عدم مشروعیت بیمه را به دلیل ایراداتی می‌دانند که در این قرارداد وجود دارد و مورد نهی شارع است. مهمترین این اشکالات چنین است: الف) بیمه عقدی غرری است و مضمون روایت «نهی النبی عن بیع الغرر» است.

ب) بیمه نوعی قمار و کسب منفعت احتمالی است، چون بیمه‌گذار به امید دریافت کل تعهد بیمه می‌شود و بیمه‌گر نیز به امید پیش نیامدن خسارت به انعقاد قرارداد اقدام می‌کند و این اتکا به بخت و تصادف نوعی قمار است.

ج) عقد بیمه نوعی بیع معدوم است، زیرا مبیع، یعنی پرداخت خسارت، در هنگام عقد وجود ندارد و متفرع بر وقوع حادثه‌ای است که احتمالاً در آینده روی می‌دهد.

د) معلوم بودن موضوع تعهد طرفین از شرایط صحت عقد است و از آنجا که زمان ورود خسارت و میزان اقساطی که بیمه‌گذار می‌پردازد معلوم نیست، موضوع تعهد مجهول و در نتیجه بیمه باطل است. ه) بیمه عمر قضا و قدر الهی است، زیرا مرگ و حیات به دست خداوند است و کسی نمی‌تواند آن را تضمین کند.

و) شرکتهای بیمه با اموال خود معاملات ربوی انجام می‌دهند؛ بعلاوه در بیمه عمر نیز چنانچه بیمه‌گذار پس از انقضای مدت تعیین شده زنده بماند، اقساط پرداختی را با سود آن پس می‌گیرد که این رباست؛ گاه نیز شرکت بیمه خسارت تاخیر در پرداخت اقساط را از بیمه‌گذار دریافت می‌کند که عملی ربوی محسوب می‌شود.

ز) بیمه، تعهد و ضمانت در پرداخت خسارتی است که هنوز تحقق نیافته و بنابراین از مصادیق «ضمان مالیم یجب» است.

ج) در عقد بیمه، پیش آمدن خسارت و حادثه و عدم آن هر دو ممکن است. بنابراین، بیمه از مصادیق معامله احتمالی است نه حقوقی، و عموماتی چون اوفو بالعقود (ماده: ۱) شامل آن نمی‌شود. ط) از آنجا که در عقد بیمه، پرداخت خسارت به حادثه‌ای احتمالی در آینده موکول است، این عقد منجز نیست و تعلیق آن موجب بطلان می‌شود.

ی) عمومیت ایه لا تاكلوا اموالکم بینکم بالباطل (نساء: ۲۹) اکتساب بدون جهت را در معاملات منع می‌کند. حال آنکه گاه شرکت بیمه بدون پرداخت هیچ گونه خسارتی مالک حق بیمه می‌شود، در بیمه عمر نیز اشخاص ثالث بدون جهت مالک می‌شوند (درباره این یارادها رجوع کنید به عرفانی، ص ۷۱-۱۱۵؛ سنه‌وری، ج ۷، جزء ۲، ص ۱۰۸۷-۱۰۸۸؛ زرقاء، ص ۴۷-۵۶؛ حسینی شیرازی، همانجا؛ روحانی، ص ۷۵-۷۶؛ امین، ص ۲۷-۲۸؛ تحیدی، ج ۳، ص ۲۲۳-۲۳۵؛ طباطبایی یزدی، ۱۳۷۶ ش، مسئله ۳۱۲؛ برای پاسخ به این اشکالات دهگانه و قول به صحت برخی از انواع عقود مذکور، مانند ضمان مالیم یجب و عقد معلق، از دیدگاه برخی فقها رجوع کنید به عرفانی، زرقاء؛ حسینی شیرازی، روحانی، همانجاها، طباطبایی یزدی، ۱۳۷۰ ش، ص ۶۰۵؛ توحیدی، همانجا؛ صدیقی، ص ۴۱-۶۳؛ شهیدی، ج ۱، ص ۷۵-۷۶؛ سنه‌وری، ج ۷، جزء ۲، ص ۱۰۸۹-۱۰۹۰؛ میرزای قمی، ج ۱، ص ۲۰۷-۲۰۸).

در مقابل موافقان و مخالفان مشروعیت عقد بیمه، برخی فقیهان به نوعی تفصیل در حکم قائل شده‌اند. ایشان بعضی از انواع بیمه را با استفاده از انطباق آن بر عقود اسلامی مانند ضمان، صلح، مضاربه، هبه معوضه و نظایر آنها، یا به دلیل دیگری چون ضرورت، مصالح مرسله، استحسان و اصل اباحه مشروع می‌دانند. اما بعضی دیگر از انواع بیمه، از جمله بیمه عمر را به دلیل برخی اشکالات (رجوع کنید به سطور پیشین) غیرمشروع می‌شمارند. به نظر می‌رسد که عدم تفکیک میان موضوع عقد بیمه در بیمه‌های اموال و اشخاص علت اصلی چنین تفصیلی بوده است، چرا که با پذیرفتن این مسئله که بیمه‌های اموال ویژگی گرامتی دارند و در مقابل، موضوع بیمه اشخاص نوعاً تأمین بیمه‌گزار و غیرگرامتی است. وجهی برای تفصیل وجود نخواهد داشت (عرفانی، ص ۲۰۵-۲۴۱؛ لوک - اوپر، ص ۷، ۱۰-۱۱؛ سنه‌وری، ص ۱۰۸۹).

بیمه‌ی اسلامی

تعالیم اسلام بعنوان یک دین کامل، دربرگیرنده کلیه مفاهیم صلح، رفاه اقتصادی، پیشرفت مسلمانان در زندگی شخصی، فامیلی و در سطح امت می‌باشد.

بمنظور اشکار ساختن اهمیت این موضوع در زندگی یک مسلمان، اسلام خواستار حفظ یکسری حقوق اولیه می‌باشد نظیر:

- حق حفاظت از دین
- حق حفاظت از زندگی
- حق حفاظت از شخصیت، شان و منزلت انسانی
- حق حفاظت از اموال
- حق حفاظت از افکار

یک نظریه پذیرفته شده عمومی می‌گوید که بیمه اسلامی اولین بار در اوایل قرن دوم عصر اسلام بوجود آمد این امر درست زمانی مطرح شد که عرب‌های مسلمان رابطه تجاری خود را با هند، مالایا، مجمع الجزایر و سایر کشورهای آسیایی گسترش داده بودند. تجار به دلیل مسافرت‌های طولانی، در نتیجه حوادث ناگوار و دزدی در راه، اغلب با خسارت‌های سنگینی مواجه می‌شدند.

بر مبنای اصل اسلامی «همکاری‌های دوجانبه» به روش درست، همگی تجار به گرد هم جمع شدند تا قبل از انجام مسافرت‌های طولانی‌شان صندوقی تشکیل دهند. این صندوق به منظور جبران خسارت افرادی از گروه بود که در نتیجه وقایع ناگوار دچار خسارت می‌شدند. درحقیقت اروپاییان این روش را استقبال کرده و نام آن را «بیمه دریایی» نهادند. در پرتو نظریه فوق و همچنین احساس نیاز به داشتن پوشش بیمه‌ای، قضات مسلمان، نگاه فراتری نسبت به نظام اسلامی بیمه پیدا کردند. نتایج بررسی‌های آنان نشان می‌دهد که بیمه در اسلام باید بر مبنای اصول تقابل و همکاری باشد. بر مبنای این اصول، نظام بیمه اسلامی شامل مسئولیت مشترک، غرامت مشترک، منافع مشترک، وحدت و ... می‌باشد.

طبق نظر قضات، این مفهوم بیمه در اسلام مورد قبول می‌باشد زیرا:

۱. اعضا صندوق برای اسایش و رفاه مشترک اعضا با یکدیگر همکاری می‌کنند.
  ۲. هر عضو سهم خود را به صندوق پرداخت می‌نماید تا در موقع نیاز عضو دیگر مورد استفاده قرار گیرد.
  ۳. این مفهوم در زیر گروه/ یا جزء تقسیمات قرارداد «هبه» می‌باشد که خسارت‌ها را تقسیم و مسئولیت‌ها را طبق نظام صندوق مشترک، توزیع می‌نمایند.
  ۴. تا زمانی که مساعدت و همکاری مطرح باشد، عنصر عدم اطمینان حذف خواهد شد.
  ۵. هدف از بیمه کسب منفعت از دیگران نیست.
- نظریه مورد قبول حقوقدان مسلمان این است که عملیات بیمه‌ای مرسوم نوعی معامله تواتری به صورت خرید و فروش می‌باشد که با قوانین و الزامات شریعت اسلام به دلیل دارا بودن ۳ عامل ذیل مطابقت ندارد:

(۱) القرار

عنصر القرار که به معنای نامعلوم یا عوامل احتمالی در اجرای قرارداد از آن یاد می‌شود در بیمه‌نامه‌های عمر و بیمه‌های عمومی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این عبارت به دلیل احتمالی بودن موضوع قرارداد یا موکد علیه می‌باشد چرا که یکی از اصول بنیادین قراردادهای اسلامی معلوم بودن موکد علیه یا موضوع قرارداد می‌باشد. در چنین قراردادی، بیمه‌گذار مبلغ معینی (حق بیمه) پرداخت می‌نماید و در عوض شرکت بیمه پرداخت مبلغ معینی غرامت (مبلغ بیمه شده) را در صورت بروز وقایع فاجعه‌آمیز تضمین می‌نماید. اما بیمه‌گذار از میزان خسارت آتی یا پرداخت آن توسط شرکت بیمه اطمینان ندارد. علاوه بر این، هر نوع قرارداد که به نفع یک طرف قرارداد و باعث ایجاد خسارت ناعادلانه به طرف دیگر شود در گروه «قرار» طبقه‌بندی می‌شود. این مسئله در بیمه‌نامه‌های عمر و عمومی صادق است. در حالت قبلی برای مثال، اگر بیمه‌گذار بخواهد قبل از روز خسارت، بیمه‌نامه را باطل کند، حق بیمه پرداختی را از دست می‌دهد. به همین نحو، شرایط «استاندارد دوگانه» به معنای اخذ هزینه ابطال بیمه‌نامه ع مومی از جانب بیمه‌گذار و برگشت قسمتی از حق بیمه در صورت ابطال بیمه‌نامه از جانب شرکت بیمه حاکم می‌باشد.

طبق فتوای صادره انجمن فقه اسلامی جده، تمامی انواع بیمه‌نامه‌های موجود از لحاظ شریعت اسلام غیرقابل می‌باشد. دلایل مطروحه به شرح ذیل می‌باشد:

(۱) قرارداد عدم اطمینان - احتمالی بودن

قرارداد بیمه یک نوع قرارداد خرید و فروش است لذا طبق قوانین شریعت اسلام می‌بایست شرایط قرارداد خرید و فروش را داشته باشد. یکی از شرایط این نوع قراردادها مشخص بودن موضوع مورد معامله است. یعنی هم خریدار و هم فروشنده می‌بایست از مبلغ معامله در زمان معامله آگاه باشند. متأسفانه بیمه به خاطر ماهیتش احتمالی یا محتمل الوقوع است. شخص نمی‌تواند پیش‌بینی کند که خسارت چه زمانی و با چه شدتی بروز خواهد کرد. بنابراین به دلیل وجود عامل «القرار» (احتمالی بودن) قراردادهای فعلی بیمه با شرایط قراردادهای خرید و فروش مورد نظر شریعت اسلام مطابقت نمی‌کند بنابراین مورد قبول نمی‌باشند.

(۲) قمار: به موجب وجود القرار در قراردادهای بیمه، عنصر قمار نیز در این بحث مطرح می‌شود. این مطلب بدان معنا نیست که بیمه نوعی قمار کردن است اما بدلیل ماهیت احتمالی یک طرف قرارداد به طور ناعادلانه‌ای متمکن می‌شود.

(۳) ربا (بهره): معمولاً شرکتهای بیمه اطمینان می‌دهند که درآمد حاصل از سرمایه‌گذاری آنها با حداقل ریسک، حداکثر خواهد شد با در نظر گرفتن عنصر فراریت بازار سرمایه، بیشتر حق بیمه‌ها به سرمایه‌گذاری‌های بهره‌بردار تعلق می‌گیرد. با توجه به دلایل فوق‌الذکر، محققین اسلامی در سراسر جهان، بدنبال جایگزینی برای تأمین نیاز روزافزون بیمه هستند.

در سال ۱۹۵۸ انجمن فقه اسلامی جده، سیستم «تکافل» را بعنوان یک جایگزین ماندگار برای بیمه به تصویب رساند.

۸. تکافل

تکافل به عنوان طرحی بر مبنای برادری/ اخوت، وحدت و همکاری دو جانبه تعریف می‌شود به صورتی که کمکهای مالی و جانبه بین اعضاء در صورت نیاز هریک از اعضاء و توافق سایرین فراهم می‌نماید: تکافل اسمی است ماخوذ از فعل عربی «کفال» به معنای رسیدگی کردن/ برآورده کردن نیاز یک شخص، تکافل به معنای کمکهای متقابل در بین اعضاء گروه می‌باشد. بدین معنی هر عضو از گروه سعی و تلاش می‌کند تا شخص نیازمند در گروه را حمایت نماید. این عملیات درست مثل بیمه‌های مشترک می‌باشد که در سالهای اولیه پیدایش بیمه، نیز استفاده می‌شد و حتی امروزه نیز بین گروهی از افراد مورد استفاده قرار می‌گیرد. مفهوم اصلی «تکافل» پرداخت حق بیمه بر مبنای تبرع (همکاری یا هدیه) می‌باشد. قصد و نیت برای پرداخت عانه (پرداخت بصورت هدیه) نوع یا ماهیت قرارداد را عوض می‌کند زیرا قرارداد دیگر ماهیت خرید و فروش نداشته بلکه یک نوع قرارداد اعانه یا مشارکت می‌باشد. از لحاظ شریعت اسلام، این حالت، الزامات قرارداد را عوض می‌کند و از اینرو قرارداد تکافل جایگزین ماندگاری برای بیمه خواهد بود. تفاوت دیگر تکافل با سایر قراردادها این است که درآمد حاصل از سرمایه‌گذاری عملیات تکافل طبق شریعت اسلام مصرف شود. عبارت تکافل در زمان پیامبر اکرم (ص) نیز مورد استفاده قرار می‌گرفت یعنی زمانی که مسلمانان به صندوقی که «الکنز» نامیده می‌شود و تحت نظام عقیل قرار داشت، کمک می‌کردند. این اعانات به منظور کمک به عضوی از اعضاء جامعه‌شان بود که مسئول پرداخت دیه (پول خون) بودند.

مهمترین جنبه‌های عملیات تکافل در ذیل بطور اختیار بیان شده است:

- شرکت، پذیرنده ریسک نیست.
- شرکت بعنوان مدیر وامین و ناظر بر عملیات تکافل محسوب می‌شود.
- تمامی اعانات پرداخت شده توسط اعضاء در صندوق تکافل موسوم به «وقف» ذخیره می‌شود.
- تمامی پرداختها حاصل از منافع تکافل (یعنی خسارات) از محل صندوق وقف تامین می‌شود.
- در همان زمان، پولی که به صندوق تکافل وارد می‌شد به سرمایه‌گذاری که مورد قبول شریعت اسلام بود تخصیص می‌یافت.
- اگر از محل صندوق وقف تکافل، سود و منفعتی عاید شد، بین اعضاء صندوق تقسیم خواهد شد.
- تکافل به معنای ترویج اخوت اسلامی بین اعضایی است که بار مسئولیت یکدیگر را پذیرفته‌اند.

۹. بیمه اسلامی، مدلی جدید در صنعت بیمه

بیمه متعارف کنونی از نظر شریعت غیرمجاز می‌باشد. دو دلیل مهم برای غیرمجاز بودن آن به شرح ذیل می‌باشند. اول اینکه بیمه‌کننده بهای چیزی را می‌پردازد که ممکن است اتفاق بیفتد و ممکن هم است اتفاق نیفتد. به عبارت دیگر مفهوم غرر در اینجا مطرح می‌شود. دلیل دوم اینکه شرکتهای بیمه در سرمایه‌گذاریهای خود به مواردی از جمله سرمایه‌گذاری در اوراق بهادار با درآمد ثابت متوسل می‌شوند که از نظر شرع مجاز نمی‌باشند. در بیمه اسلامی یا تکافل، افراد در یک صندوق ه مگانی پول خود را می‌گذارند تا در صورت نیاز یکی از برادران دینی آنها. مبلغی طبق شرایط بیمه‌شده پرداخت شود و مابقی پول پرداخت نشده صندوق در آخر سال مالی متعلق به همه بیمه‌گذاران است. برخلاف بیمه متعارف که شرکتهای بیمه مالک پول پرداخت نشده می‌شوند. در بیمه اسلامی یا تکافل، افراد در یک صندوق همگانی سپرده‌گذاری می‌کنند تا در صورت نیاز، به یکی از برادران یا خواهران دینی آنها، مبلغی طبق شرایط بیمه شده پرداخت شود. براساس این طرح، مابقی پول پرداخت نشده صندوق در آخر سال مالی متعلق به همه بیمه‌گذاران خواهد بود. برخلاف بیمه متعارف که شرکتهای بیمه مالک پول پرداخت نشده می‌شوند. براساس این گزارش یک نظریه پذیرفته شده عمومی می‌گوید که بیمه اسلامی اولین بار در اوایل قرن دوم عصر اسلام به وجود آمد. این امر درست زمانی مطرح شد که اعراب مسلمان رابطه تجاری خود را با هند، مالایا، الجزایر و سایر کشورهای آسیایی گسترش داده بودند. تجار به دلیل مسافرت‌های طولانی، در نتیجه حوادث ناگوار و دزدی در راه، اغلب با خسارت‌های سنگینی مواجه می‌شدند بر مبنای اصل اسلامی «همکاری‌های دوجانبه» به روش درست، تجار گرد هم جمع شدند تا قبل از انجام مسافرت‌های طولانی، صندوقی تشکیل دهند. این صندوق به منظور جبران خسارت افرادی از گروه بود که در نتیجه وقایع ناگوار دچار خسارت می‌شدند. اروپایی‌ها نیز از این روش استقبال کرده و نام آن را «بیمه دریایی» نهادند.

در پرتو نظریه فوق و همچنین احساس نیاز به داشتن پوشش بیمه‌ای، قضات مسلمان نگاه فراتری نسبت به نظام اسلامی بیمه پیدا کردند. نتایج بررسی‌های آنان نشان می‌دهد که بیمه در الام باید بر مبنای اصول همکاری متقابل باشد. بر مبنای این اصول، نظام بیمه اسلامی شامل مسئولیت مشترک، غرامت مشترک، منافع مشترک، وحدت و امثال اینگونه موارد است.

با ورود بیمه به کشورهای اسلامی بحث چالش برانگیز تطبیق بیمه با موازین فقهی و مذهبی مطرح شد. در سال ۱۹۷۲ میلادی شورای فتوای ملی مالزی اعلام کرد که بیمه و به ویژه بیمه عمر از نظر مبانی فقهی (اهل تسنن) باطل است. محققان اسلامی در سال‌های گذشته تلاش کردند ساز و کار بیمه‌ای جدید را معرفی کنند که علاوه بر دارا بودن کارکردهای بیمه‌ای متعارف از ایرادات شرعی وارد شده به آنها نیز به دور باشد.

بدین ترتیب از چند دهه قبل مطالعه و تحقیق در این باره شروع شد. نتیجه تلاش‌های آنها منتهی به معرفی سازوکار جدید بیمه‌ای مبتنی بر مفهوم تکافل شد. به طور کلی تکافل به معنای امروزی و مصطلح آن متضمن تعاون بای کدیگر جهت برآورده کردن نیاز مشترک یعنی اطمینان و امنیت در ابعاد مختلف آن است.

از اوائل دهه ۱۹۷۰ و بخصوص در دهه ۱۹۹۰، کشورهای اسلامی به ارائه خدمات مالی شامل بیمه، براساس احکام و قواعد اسلامی روی آوردند. در نتیجه تعداد زیادی موسسات آموزش و پژوهشی در این زمینه و همچنین شرکت‌های بیمه اسلامی، با نام بیمه گزان تکافلی، تاسیس و شروع به فعالیت کردند.

این موسسات و شرکت‌ها نه تنها در کشورهای اسلامی و کشورهای با جمعیت بالای مسلمان، بلکه در آمریکای شمالی، استرالیا و برخی کشورهای اروپایی فعالیت می‌کنند.

در حال حاضر ۲۵۰ شرکت بیمه خصوصی اسلامی در سرتاسر دنیا وجود دارد. در طول سال‌های اخیر رشد فزاینده‌ای در این حوزه در تمام دنیا مشاهده شده است.

در سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۴ میلادی مطالعه‌ای در مورد تعیین اندازه صنعت تکافل و پیش‌بینی اندازه صنعت در سال ۲۰۱۵ برحسب میزان حق بیمه‌های دریافتی و مشارکت‌ها انجام شد. این تخمین‌ها نشان می‌دهد که بیمه اسلامی با رشد فزاینده‌ای روبرو شده است و تمایل شرکت‌های بیمه رایج برای ورود به بازار تکافل افزایش یافته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱۰. تفاوت بین بیمه اسلامی (تکافل) و بیمه

به طور کلی تفاوت‌های اساسی بیمه‌ی اسلامی با سایر بیمه‌ها را می‌توان در موارد ذیل خلاصه نمود:

فرق‌های اساسی بین بیمه و تکافل (بیمه اسلامی)

تکافل	بیمه	
بنیاد آن بر سود استوار نیست و با احکام شرعی کاملاً تطابق دارد.	بنیاد آن بر سود استوار است و با احکام شرعی تطابق ندارد.	سرمایه‌گذاری
نظارت بر روند کاری تکافل	ندارد	مجلس نظارت شرعی
به همه مشترکین تقسیم می‌شود	براساس رضایت شرکت (کمپنی) تقسیم می‌شود.	مفاد
مشترکین همدیگر را ضمانت می‌کنند	از سوی شرکت (کمپنی) داده می‌شود	ضمانت / گرانتی
از سرمایه تکافل پرداخته می‌شود.	از سرمایه شرکت (کمپنی) پرداخته می‌شود	خسارت/ غرامت
از سرمایه سهام داران پرداخته می‌شود	از حق بیمه پرداخته می‌شود	مصارف اداری
از سرمایه سهام داران پرداخته می‌شود	از حق بیمه پرداخت می‌شود	کارمزد بنگاه / کمیشن آژانس)
کاملاً در تطابق با اوامر و مقررات شریعت اسلامی	با اوامر و مقررات شریعت اسلامی مطابقت ندارد	حکم
سود و مضاربه	خرید و فروش	نوعیت قرارداد
اداره‌کننده سرمایه	ضمانت کننده صادرشده	مسئولیت شرکت (کمپنی)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱۱. تکافل و اسلام

گونه‌ای بیمه برای جبران خسارتهای ناشی از حوادث و تکمیل نظام بانکی بدون بهره. تکافل با بیمه مرسوم (بیمه‌های بازرگانی متداول) از نظر جبران زیانهای مالی مشابهت دارد، ولی چون تعدادی از محققان اسلامی بیمه مرسوم را با شریعت ناسازگار و آن را دارای عناصر غرر (بی‌اطمینان و جهل) و میسر (قمار) و ربا می‌دانند، تکافل را به جای آن معرفی نموده‌اند (رجوع کنید به تکافل: بیمه اسلامی، ۲۰۰۲) که علاوه بر آنکه کارکرد بیمه‌های مرسوم را دارد، از آن سه عیب به دور است و نهادی مالی - اخلاقی به شمار می‌آید (صدیقی، ۲۰۰۰). تکافل مبتنی بر اصل قرآنی تعاون و به معنای کمک متقابل میان‌گروهی است و هر عضوی در حمایت از نیازمندان داخل گروه سهم دارد این نوع بیمه شبیه بیمه تعاونی است.

مفهوم تکافل در زمان پیامبر اکرم نیز وجود داشته است. مسلمانان صدر اسلام در نظام عاقله مشارکت داشتند. هدف از این مشارکت کمک به اشخاصی بود که می‌بایست دیه (پول خون) می‌پرداختند. طبق رسم عربهای جاهلی، قاتل یا قبیله یا خانواده او مجبور بودند به خانواده مقتول دیده بپردازند تا زیان آنها جبران شود. این رسم جایگزین خون‌خواهی یا انتقام‌جویی شده بود بعد از ظهور اسلام، نظام دیه، به سبب منافع آن، تایید و حفظ شود. با ورود پیامبر اکرم به مدینه، میان مهاجران و انصار نظام عاقله شکل گرفت. از طریق این پیمان تمام مسلمانان مدینه، بدون توجه به قبیله‌شان، عضو یک جامعه شدند و صندوقی به نام کنز ایجاد شد که اعضا سالانه در آن مبلغی می‌ریختند. این وجوه به عضوی که برای پرداخت دیه مشکل داشت. کمک می‌کرد. نظام ارش نیز برای جبران آسیب بدنی بود (نورازه، ۲۰۰۲).

سلطنت عثمانی در حدود ۱۸۳۹ / ۱۲۵۵، مصر در ۱۸۴۵ / ۱۲۶۱ و سپس سوریه، به پیروی از مصر، بیمه مرسوم را پذیرفتند. در ۱۹۰۳ / ۱۳۲۱، شیخ محمد عبده، از علمای اصلاح طلب مصر، العام کرد که قرارداد بیمه عمر، شرعی نیست. گفتنی است که وجود نظام خانواده گسترده در جهان اسلام و رواج کمک اجتماعی متقابل باعث شد که به حمایت بیمه‌ای نیاز مبرم وجود نداشته باشد. در دهه‌های اخیر بر حمایت متقابل، به عنوان شکل پذیرفتنی بیمه، و تحریم بیمه مرسوم، بویژه در نخستین اجلاس بین‌المللی اقتصاد اسلامی در مکه (۱۳۴۵ ش / ۱۹۷۶)، تاکید شد و بیمه تکافل، به عنوان بیمه‌ای که در اسلام پذیرفتنی است، مطرح گردید (بهاتی، ۱۹۹۹).

در ۲۵ خرداد ۱۳۵۱ / ۱۵ ژوئن ۱۹۷۲، شورای فتوای ملی مالزی اعلام کرد که بیمه، بویژه بیمه عمر، از نظر موازین فقهی باطل است، به همین دلیل، هیئتی تشکیل شد تا در مورد چگونگی ایجاد بیمه اسلامی (تاکفل) مطالعه و تحقیق کند مخالفان بیمه مرسوم، توضیح داده‌اند که اینگونه قراردادادف مشتمل بر چند غرر است، از جمله مطمئن نبودن از نتیجه و مطمئن نبودن از دوره قرارداد (بیمه و

شریعت، ۲۰۰۱). آنها همچنین به قماری بودن بیمه توجه داده‌اند، چرا که در صورت بروز خطر بیمه‌کننده زیان می‌کند و اگر خطر پیش نیاید بیمه‌شونده حق بیمه‌ای را که پرداخت کرده از دست می‌دهد (همانجا). به نوشته افضل الرحمان (ج ۴، ص ۴۷-۵۰) بیمه تجاری شبیه قمار است و شرکت‌های بیمه به نوعی شرط‌بندی می‌کنند. به نظر او، دریافت حق بیمه و پرداخت مبلغی بیشتر، در صورت وقوع زیان، کاری شبیه قمار است. یکی دیگر از ایرادات بیمه این است که شرکت‌های بیمه مرسوم عملیاتی دارند که با بهره همراه است، از جمله: استفاده از نرخ بهره برای محاسبه نرخ‌های حق بیمه (بیمه عمر) و سرمایه‌گذاری و جوه جمع‌آوری شده در فعالیتهای مالی که با بهره همراه است (ازمان بن اسماعیل، ۲۰۰۲ ب) در برابر این گروه، شمار زیادی از محققان و فقها بیمه را پذیرفته و به اشکالات مذکور پاسخ گفته‌اند (برای نمونه رجوع کنید به امام خمینی، ج ۲، ص ۵۴۹: مطهری، ص ۲۷-۲۸، ۳۰: خامنه‌ای، ص ۱۱۸-۱۱۹). در هر صورت، طراحان و مدافعان تکافل (بیمه تعاونی) تاکید می‌کنند که نباید از بیمه برای استثمار و سودجویی استفاده شود و بیمه براساس اصول بیمه تعاونی اسلامی مجاز است. بیمه تعاونی به این دلایل، پذیرفتنی است: ۱) در قرآن کریم به مومنان امر شده که در کارهای نیک یاور یکدیگر باشند (رجوع کنید به مائده: ۲). ۲) بیمه‌شوندگان فعالانه برای مصلحت همگانی همکاری می‌کنند. ۳) هر بیمه‌شونده برای کمک به نیازمندان، حق بیمه می‌پردازد. ۴) بیمه تکافل براساس قرارداد همه صورت می‌گیرد که در آن توزیع خسارت و مسئولیت براساس نظام صندوق مشترک است (۵) هدف از تکافل کسب سود به هزینه افراد دیگر نیست. ۶) تا آنجا که به تعیین حق بیمه مربوط می‌شود، عدم اطمینان کاهش می‌یابد (چودری، ص ۶۹). تکافل برپایه قرارداد مضاربه نیز ع مل می‌کند. شرکت‌های بیمه اسلامی نیز، به نوعی شرکت سهامی با مسئولیت محدودند (همان، ص ۷۳، ۷۵)

شرایط و امتیازات تکافل. الف) همانطور که گفته شد تکافل مبتنی بر مضاربه (طبق فقه اهل سنت) است؛ بیمه‌شونده حق بیمه را به بیمه‌کننده (شرکت بیمه تکافل) می‌پردازد و سود حاصل، با توافق، میان دو طرف تقسیم می‌شود. ب) تکافل مبتنی بر اصل اساسی همکاری متقابل و تشریک مساعی است. ج) در بیمه عمر اگر بیمه‌شونده قبل از سررسیدن دوره قرارداد بمیرد، افراد ذینفع می‌توانند کل حق بیمه‌های پرداخت شده و سودهای حاصل از حق بیمه‌های پرداخت شده را بگیرند. اما اگر بیمه‌شونده بیش از دوره قرارداد به حیات خود ادامه دهد، می‌تواند از شرکت بیمه، کل حق بیمه‌های پرداخت شده و همچنین سودهای حاصل از آن رامطالبه کند. د) در مورد بیمه عمومی، بیمه‌کننده و بیمه‌شونده باید درک کنند که پرداخت حق بیمه به عنوان تبرع است و در صورتی که هیچ زبانی، در موضوع مورد توافق حاصل نشود. بیمه‌شونده به لحاظ حقوقی نمی‌تواند حق بیمه را پس بگیرد. اما در صورت بروز خسارت، بیمه‌کننده ملزم به جبران خسارت بیمه‌شونده است. ه) در

تکافل، طرفین برای امضای قرارداد باید صلاحیت حقوقی (مانند بلوغ و سایر شرایط عقد قرارداد شرعی) داشته باشند. (و در تکافل باید منفعت قابل بیمه شدن موجود باشد و موارد ممنوع در اسلام را نمی‌توان بیمه کرد (معصوم بالله، ۲۰۰۲ ب) چگونگی فعالیت شرکت بیمه تکافل، در تکافل عمومی (انواع بیمه‌های تکافل) بیمه‌شوندگان حق بیمه را به عنوان تبرع می‌پردازند و با عامل تکافل درباره میزان سهم پرداختی توافق می‌کنند و عامل تکافل به جبران خسارت در دوره توافق شده می‌پردازد برای اینکه بیم‌شونده در سود سهیم باشد، بیمه‌کننده حق بیمه پرداخت شده را سهم محسوب می‌کند، بدین ترتیب بیمه‌شونده در سود هم سهیم است و حق بیمه را نیز می‌تواند مسترد نماید (همو، ۲۰۰۲ الف).

همه کشورهای عضو اتحادیه ملل آسیای جنوب شرقی از مضاربه یا مضاربه تعدیل شده (رجوع کنید به ادامه مقاله) استفاده می‌کنند. در حال حاضر دو الگوی مضاربه در شرکتهای تکافل به کار گرفته می‌شود: مضاربه محض و مضاربه تعدیل شده. در الگوی مضاربه محض، شرکت تکافل و بیمه شونده تنها در درآمد سرمایه‌گذاری مستقیم سهیم‌اند و بیمه شونده حق دارد صد در صد مازاد حق بیمه پرداخت شده را دریافت کند قبل از توزیع درآمد حاصل از سرمایه‌گذاری، مخارج عملیات کسر نمی‌گردد. این الگو برای تکافل خانواده انتخاب شده است، زیرا بیمه زنگی مختص بیمه‌شوندگان، و وجوه آن متعلق به آنان است در الگوی مضاربه تعدیل شده، سود حاصل برای سرمایه‌گذاری مجدد کنار گذاشته می‌شود. شرکت تکافل در مازاد وجوه تکافل با بیمه‌شونده سهیم است، مخارج عملیاتی را کسر می‌کند و دیگری در توزیع مازاد حق بیمه مقدم نیست. در این الگو شرکت تکافل و بیمه‌شونده در درآمد سرمایه‌گذاری و مازاد حق بیمه سهیم‌اند. مخارج عملیات قبل از توزیع مازاد کسر می‌گردد (ازمان بن اسماعیل، ۲۰۰۲ الف).

شرکتهای تکافل در جهان اسلام. امروزه ۶۳ شرکت تکافل و هشت شرکت تکافل انکایی در جهان اسلام فعالیت می‌کنند: ۳۱ شرکت تکافل در کشورهای عربی، ۱۶ شرکت تکافل در کشورهای مسلمان غیرعرب و ۱۶ شرکت تکافل در کشورهای غیرمسلمانی که جمعیت مسلمان نیز دارند (رجوع کنید به جدول ۱-۳). گفتنی است که در ایران و بسیاری از کشورهای اسلامی، با توجه به پذیرفته شدن بیمه مرسوم و پاسخگویی از اشکالات وارد بر آن، نیازی به تاسیس شرکتهای تکافل نبوده است. نخستین شرکت تکافل در سودان، در ۱۳۵۷ ش/ ۱۹۷۸ و سپس در همان سال در عربستان سعودی تاسیس شد. در ۱۳۷۲ ش / ۱۹۹۳ دو شرکت تکافل در بروئتی سال بعد دو شرکت تکافل در اندونزی، و در ۱۳۷۴ ش/ ۱۹۹۵ یک شرکت تکافل در سنگاپور تاسیس گردید. تنها شرکت بیمه تکافل در عربستان سعودی، شرکت ملی بیمه تعاونی است. در کویت، وزارت تجارت و صنعت مجوز تاسیس نخستین شرکت تکافل را در بهمن ۱۳۷۷ / فوریه ۱۹۹۸ صادر کرد. نخستین قانون

تکافل در ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴ در مالزی به تصویب رسید و احتمالاً مالزی تنها کشور اسلامی است که قانون تکافل دارد. در سنگاپور دو شرکت تکافل فعالیت می‌کنند (تاریخ تاسیس هردو: ۱۳۷۴ ش / ۱۹۹۵) امپرو - اینکام، که با سرمایه‌گذاری مشترک میان چند شرکت تشکیل شده است و بیشتر شبیه صندوق تعاونی عمل می‌کند، و شرکت تکافل سنگاپور که حاصل سرمایه‌گذاری مشترک میان شرکت بیمه کیپل و جامعه تعاونی چند منظوره معلمان مالای سنگاپور است. وزارت دارایی اندونزی در ۱۳۷۳ ش / ۱۹۹۴، مجوز تاسیس نخستین بیمه اسلامی عمر و در همان سال، مجوز تاسیس دومین بیمه اسلامی (شامل انواع بیمه‌ها بجز بیمه عمر) را برای مسلمانان این کشور صادر کرد (میثمی و کوان، ۱۹۹۹).

تکافل در منطقه آسیا - پاسیفیک. توسعه تکافل در منطقه آسیا - پاسیفیک سه مرحله را طی کرده است: مرحله تکامل تدریجی مرحله پرورش (توسعه یافتن) و مرحله تثبیت. در اغلب کشورهای آسیا - پاسیفیک مرحله اول در دو دهه ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ ش / ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ طی شد. در آن دوره، اشتیاق شدید برای تاسیس نظام مالی اسلامی، به تاسیس بانکداری اسلامی انجامید. مرحله دوم برای ملازی در دهه ۱۳۶۰ ش / ۱۹۸۰، با تصویب قانون بانکداری اسلامی در ۱۳۶۲ ش / ۱۹۸۳ و قانون تکافل در ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴، طی شد و برای اندونی و برونئی و سنگاپور در دهه ۱۳۷۰ ش / ۱۹۹۰ به وقوع پیوست این دهه برای مالزی مرحله تثبیت بانکداری و تکافل بود. در سالهای اخیر، گروه تکافل اتکایی آسه آن و شرکت بین‌المللی تکافل اتکایی تشکیل شده است که اقدام به تکافل اتکایی شرکت‌های تکافل می‌کند (شریف ۲۰۰۲) تکافل استرالیا در ۱۳۷۶ ش / ۱۹۹۷ تاسیس شد تا زیانهای مالی مربوط به منازل و وسایل نقلیه تجاری و خصوصی مسلمانان استرالیا را جبران کند. در منشور تکافل استرالیا ذکر شده است که تأمین مالی آن فقط شامل امور حلال می‌شود و اعضای آن در سود شرکت تکافل سهام‌اند (تکافل استرالیا، ۲۰۰۱) در اوایل دی ۱۳۷۸ / اواخر دسامبر ۱۹۹۹، بیمه تکافل در بنگلادش تشکیل شد. سه شرکت بیمه تکافل که در بنگلادش فعالیت می‌کنند. عبارت‌اند از: بیمه اسلامی بنگلادش با مسئولیت محدود که در زمینه عمومی فعالیت می‌کند، بیمه اسلامی زندگی خاور دور با مسئولیت محدود، و بیمه بازرگانی اسلامی با مسئولیت محدود، از مشکلات شرکت‌های بیمه اسلامی در بنگلادش، فقدان مؤسسات تکافل اتکایی است، از این رو شرکت‌های بیمه اسلامی برای بیمه اتکایی به شرکت‌های بیمه اتکایی مرسوم روی می‌آورند (وردهان، ۲۰۰۰).

شرکت بیمه اسلامی در سودان وابسته به بانک اسلامی فیصل و نخستین شرکتی است که براساس نظام بیمه اسلامی کار خود را آغاز کرد (۱۳۵۷ ش / ۱۹۷۸) تاسیس این شرکت بر بخش بیمه سودان تاثیر بسیاری داشته است. به طوری که بانک اسلامی سودان در ۱۳۶۲ ش / ۱۹۸۳ و بانک البرکه این کشور در ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴، اقدام به تاسیس شرکت‌های بیمه اسلامی وابسته به بانک

نمودند (عثمان بابکراحمد، ص ۴۲-۴۳). شرکت بیمه اسلامی، که براساس تکافل اسلامی عمل می‌کند، از عقد مضاربه‌ای بهره می‌گیرد (رجوع کنید به همان، ص ۵۰-۵۲). این شرکت دارای هیئت نظارت شرعی است. دارندگان بیمه‌نامه، صاحبان سرمایه شرکت بیمه و در سود آن شریک‌اند و در مجمع عمومی حق رای دارند. طبق قانون جدید بیمه (مصوب ۱۳۷۱ ش / ۱۹۹۲) شرکتهای بیمه اسلامی برای عملیات بیمه‌ای درازمدت خود موظف به تاسیس صندوق تکافل‌اند. طبق این قانون، کلیه شرکتهای بیمه در سودان ملزم شده‌اند که از شیوه تکافل (بیمه تعاونی اسلامی) پیروی کنند (همان، ص ۸۰).

۱۲. وضعیت ایران

۱-۱۲. صنعت بیمه در ایران

۱-۱-۱۲. بیمه‌های بازرگانی (صنعت بیمه)

الف) دوره انحصار شرکتهای بیگانه (۱۲۷۰ ش - ۱۳۱۴ ش) واژه بیمه رسماً در ایران، ضمن قانون الحاق ایران به اتحادیه پستی جهانی در ۱۲۵۶ ش به کار رفت. (ایران، قوانین و احکام، ۱۳۵۲ ش، ص ۶، فرجادی، ص ۱۴) نخستین بار ناصرالدین شاه در ۱۲۷۰ ش امتیازنامه «تاسیس اداره حمل و نقل و سازمان بیمه در ایران» را به لاجار پولیکاف روسی واگذار کرد که به اجرا درنیامد (شیبانی، ۱۳۵۲ ش، ص ۲۱۹، ۲۲۴). آغاز عملیات بیمه‌گری شرکتهای خارجی به اوایل سلطنت احمدشاه قاجار در ۱۲۸۹ ش باز می‌گردد. در این سال دو موسسه روسی نادزدا و کافکاز مرکوری (مریخ قفقاز) فعالیت‌های بیمه‌ای خود را آغاز کردند. پس از آن، شرکتهای خارجی دیگر شروع به فعالیت کردند و بدین ترتیب بازار بیمه ایران به مدت ۲۵ سال (۱۲۸۹ ش - ۱۳۱۴ ش) در انحصار شرکتهای نمایندگی‌های خارجی قرار گرفت (عرفانی، ص ۲۶؛ شیبانی، ۱۳۳۶ ش، جاهای متعدد) رشد سریع فعالیت‌های تجاری از ۱۳۱۰ ش تا ۱۳۱۴ ش ایران را به بازار مناسبی برای فعالیت شرکتهای خارجی بیمه تبدیل کرد. به طوری که در ۱۳۱۴ ش ۲۹ شرکت بیمه خارجی در ایران مشغول فعالیت بودند (آجری، ص ۵۵) در این میان، شرکتهای بیمه اینگسترخ و یورکشایر از همه فعالتر بودند و تا هنگامانقلاب اسلامی به فعالیت خود ادامه دادند (همان، ص ۹۱؛ ایرانیکا، ذیل واژه) موسسات بیمه خارجی بیمه‌نامه‌های خود را با نرخ گران و غیرمنطقی صادر می‌کردند و هریک سود قابل ملاحظه‌ای به دست می‌آوردند که به صورت ارز از کشور خارج می‌شد (جباری، ص ۱۱)

ب) از تاسیس شرکت بیمه ایران تا ایجاد سازمان بیمه مرکزی (۱۳۱۴ ش - ۱۳۵۰ ش) در ۱۳۱۴ ش به تشویق و پشتکار الکساندر آقایان و پشتیبانی علی اکبر داور، شرکت بیمه ایران باس

رمایه دولت تشکیل شد. این شرکت، بیمه تمام موسسات دولتی را برعهده گرفت و بر عملیات بیمه خارجی نظارت داشت. با تاسیس آن، نرخهای بیمه تنزل کرد و از خروج مقدار قابل ملاحظه‌ای ارز جلوگیری به عمل آمد. تا پیش از این تاریخ هیچ شرکت بیمه صد در صد ملی در خاورمیانه و حتی هندوستان وجود نداشت (محبوبی اردکانی، ج ۲، ص ۱۸۱؛ شیبانی، ۱۳۵۲ ش، ص ۲۳۶، ۲۴۹-۲۵۰) در ادامه این تحولات، قانون بیمه مشتمل بر ۳۶ ماده در اردیبهشت ۱۳۱۶ به تصویب مجلس شورای ملی رسید (ایران، قوانین و احکام، ۱۳۷۴ ش، ص ۵). با تصویب این قانون، امور بیمه سازمانهای دولتی انحصاراً به شرکت بیمه ایران واگذار شد و شرکتهای دولتی موظف شدند که ۲۵٪ از بیمه‌های صادره خود را در ایران، نزد شرکت سهامی بیمه ایران، بیمه اتکایی کنند. بدین ترتیب، عملاً بازار بیمه کشور به انحصار این شرکت درآمد (ایران، قوانین و احکام، ۱۳۵۲ ش، ص ۳۵-۳۶؛ شیبانی، ۱۳۵۲ ش همانجا) در فاصله سالهای ۱۳۲۹ تا ۱۳۴۳ ش هشت شرکت بیمه ایرانی متعلق بهب خش خصوصی تاسیس شد (آجری، ص ۱۰۱). در ۱۳۳۱ ش تصویبنامه‌ای درباره عملیات بیمه‌گری به تصویب دولت مصدق رسید که برای فعالیتهای شرکتهای خارجی م حدودیتهای تازه‌ای به وجود می‌آورد. در نتیجه اجرای این تصویبنامه، از تعداد شرکتهای بیمه خارجی فعال در بازار بیمه بشدت کاسته شد (علی آبادی، ص ۴). تحول بعدی در صنعت بیمه، تصویب «قانون بیمه اجباری و مسئولیت مدنی دارندگان وسایط نقلیه موتوری در مقابل شخص ثالث» در ۱۳۴۷ ش بود که به موجب آن، بیمه مسئولیت وسایل نقلیهها ز ۱۳۴۸ ش اجباری شد (ایران، قوانین و احکام ۱۳۷۴ ش، ص ۴۱؛ علی آبادی، همانجا) برای اجرای موافقنامه‌های سازمان همکاریهای منطقه‌ای و نیز تأمین نیروی فنی صنعت بیمه کشور، در مرداد ۱۳۴۹ «مدرسه عالی بیمه» در تهران تاسیس شد (محبوبی اردکانی، ج ۲، ص ۱۹۳) براساس آمار و ارقام سازمان بیمه مرکزی، حق بیمه مستقیم بازار بیمه از ۱۳۱۷ تا ۱۳۲۵ ش رشد یکنواخت و کندی داشت، اما از ۱۳۲۶ ش رشد سریع حق بیمه آغاز شد و تا ۱۳۴۰ ادامه یافت بجز سالهای ۱۳۲۸ تا ۱۳۳۱ ش، که حق بیمه - عمدتاً به سبب تحولات سیاسی - اجتماعی و وقایع ملی شدن صنعت نفت و تبعات اقتصادی آن - رشد منفی داشت.

ج) از تاسیس سازمان بیمه مرکزی ایران تا ملی شدن صنعت نفت (۱۳۵۰-۱۳۵۸ ش) در ۳۰ خرداد ۱۳۵۰ قانون تاسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری به تصویب رسید و در شیوه نظارت بر موسسات بیمه تغییرات مهمی به وجود آورد. بدین ترتیب، برای اولین بار، در ایران امور بیمه از جمله نظارت بر موسسات بیمه، تاسیس شرکتهای جدید و هدایت امر بیمه زیر نظارت ضوابط قانونی درآمد (ایران، قوانین و احکام، ۱۳۷۴ ش، ص ۱۲؛ همو، ۱۳۵۲ ش، ص ۸۸). سازمان بیمه مرکزی ایران با سرمایه دولت به صورت سهامی تشکیل شد و وظیفه تنظیم، تعمیم و هدایت امر بیمه در ایران و حمایت از بیمه‌گزاران و صاحبان حقوق آنها و اعمال نظارت بر فعالیتهای موسسات بیمه در کشور را

برعهده گرفت (ایران، قوانین و احکام، ۱۳۷۴ ش، همانجا: ه مو، ۱۳۵۲ ش، ص ۹۴-۹۵). ارکان این سازمان مجمع عمومی، شورای عالی بیمه، هیئت عامل و بازرسان اند. رشد سریع اقتصادی ناشی از افزایش قیمت نفت و به تبع آن افزایش حجم سرمایه‌گذاری‌ها موجب توسعه بازار بیمه کشور در ده ۱۳۵۰ ش شد و مجدداً شرکتهای بیمه خارجی را به سرمایه‌گذاری در ایران علاقه‌مند کرد، بهط روی که در ۱۳۵۳ و ۱۳۵۴ ش، شرکتهای بیمه تهران دانا، حافظ و ایران و امریکا (توانا) با مشارکت سرمایه‌گذاران خارجی تاسیس شد. بدین ترتیب، تعداد شرکتهای بیمه ایرانی به سیزده شرکت رسید (سازمان بیمه مرکزی ایران، ص ۱۰) در ۱۳۵۶ ش قانون الحاق ایران به سیستم بین‌المللی بیمه مسئولیت مدنی و وسایل نقلیه (کارت سبز) به صورت ماده واحده تصویب شد (ایران، قوانین و احکام، ۱۳۷۴ ش، ص ۶۳).

د) وضع صنعت بیمه ایران پس از انقلاب اسلامی: تحولات بیمه‌های بازرگانی در ایران از آغاز تا سال ۱۳۷۰ تا ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ علاوه بر شرکت سهامی بیمه ایران، سیزده شرکت بیمه خصوصی و دو نمایندگی خارجی در بخش صنعت بیمه فعالیت می‌کردند (عرفانیف ص ۲۸؛ کریمی، ۱۳۷۲ ش، ج ۱، ص ۳۷) پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کلیه بخشهای اقتصادی، از جمله بیمه دگرگون شد و کارشناسان بیمه بر آن شدند که قوانین بیمه را منطبق با موازین شرع و همگام با اقتصاد اسلامی تغییر دهند. در ۴ تیر ۱۳۵۸ شورای انقلاب، شرکتهای بیمه را ملی کرد و طبق اصل ۴۴ قانون اساسی، اداره امور آنها به دولت واگذار شد (ایران، قوانین و احکام، ۱۳۷۴ ش، ص ۲۹-۳۰: همو، ۱۳۷۳ ش، ص ۳۴، اصل ۴۴؛ علی‌آبادی، ص ۶). همچنین پروانه فعالیت نمایندگی شرکتهای بیمه یورکشایر و انگستراخ لغو شد. در سالهای ۱۳۶۰ و ۱۳۱ ش، براساس مصوبه هیئت مدیره مشترک شرکتهای بیمه، صدور بیمه‌نامه در ده شرکت بیمه متوقف شد و تنها سه شرکت بیمه ایران، آسیا و البرز به فعالیت جاری خود ادامه دادند. بدین ترتیب کلیه اوراق بهادار شرکتهای بیمه منحل شده به شرکت آسیا و البرز انتقال یافت در ۱۳۶۷ ش به موجب قانون «اداره امور شرکتهای بیمه» مالکیت سهام شرکتهای بیمه آسیا و البرز به دولت منتقل شد و با ادغام ده شرکت بیمه دیگر، شرکت دولتی بیمه دانا تشکیل شد و منحصر در زمینه بیمه‌های اشخاص شروع به فعالیت کرد. در ۱۳۷۶ ش چهار شرکت بیمه دولتی به نامهای شرکت سهامی بیمه ایران، آسیا، البرز و دانا، و شرک شرکت با سرمایه شرکتهای بیمه و بانکها برای کمک به توسعه صادرات به نام شرکت بیمه توسعه صادرات در بازار ایران فعالیت می‌کردند (ایران، قوانین و احکام، ۱۳۷۴ ش، ص ۳۱-۳۲: فرجادی، ص ۱۶؛ سازمان بیمه مرکزی ایران، همانجا) در این دوره، جنگ عراق با ایران (شهریور ۱۳۵۹-۱۳۶۷ ش) و در پی آن کاهش قیمت جهانی نفت از ۱۳۶۳ ش شرایط ویژه‌ای بر اقتصاد ایران حاکم کرد. با وجود این، صنعت بیمه توانست با ارائه خدمات جدید، مانند بیمه خطر جنگ، بیمه دیه و مانند آن، و نیز گسترش

خدمات بیمه‌ای موجود، از کاهش شدید حق بیمه جلوگیری کند و بازار بیمه کشور را تا ۱۳۶۶ ش در ثبات نسبی نگه دارد. از ۱۳۶۸ ش دوران جدیدی در روند رشد حق بیمه بازار آغاز شد، به طوری که میانگین نرخ رشد حق بیمه در ۱۳۶۸-۱۳۷۰ ش به حدود ۵۰٪ رسید. (سازمان بیمه مرکزی ایران، ص ۱۷؛ رجوع کنید به نمودار ۳). در ۱۳۷۳ س، با همکاری شرکتهای بیمه، برای نخستین بار برنامه پنجساله صنعت بیمه در سازمان بیمه مرکزی طراحی و تدوین شد در این برنامه هدفهای کیفی گسترش فرهنگی بیمه در جامعه، گسترش و تعمیم بیمه‌های بازرگانی در سراسر کشور، گسترش سرمایه‌گذاری و استفاده بهینه از منابع مالی موسسات بیمه و بالاخره اصلاح ساختار صنعت بیمه پیش‌بینی شده است (همتی، ص ۱۵).

۱۲-۱-۲. بیمه‌های اجتماعی

نخستین اقدام در زمینه اجتماعی، بیمه کردن کارگران راه آهن سراسری بود. احداث شبکه راه آهن در ایران، تمرکز کارگران، بروز سوانح و پیشامدهای گوناگون، دولت وقت را بر آن داشت که در ۳۰ اسفند ۱۳۰۹ طرح تشکیل «صندوق احتیاط کارگران طرق و شوارع» را تصویب کند. هدف این صندوق ارائه خدمات به کارگران راهسازی و کارگران کارخانه‌ها و بینگاههای صنعتی بود (شیبانی، ۱۳۵۲ ش، ص ۲۷۸؛ اعتضادپور و رجیبی راد، ص ۲۲؛ طالب، ص ۲۲۱). در مرداد ۱۳۱۵، به موجب تصویبنامه هیئت وزیران، «صندوق احتیاط کارخانجات دولتی» تقریباً براساس مقررات صندوق احتیاط کارگران طرق و شوارع به وجود آمد و اداره کل صناعات و معادن موظف شد که همه کارگران کارخانه‌ها و موسسات صنعتی دولتی را بیمه کند (شیبانی، ۱۳۵۲ ش، ص ۲۸۰؛ پاکباز، ص ۳۰۵). در آبان ۱۳۲۲ لایحه جدید بیمه کارگران به تصویب دولت رسید که به موجب آن، قانون بیمه کارگران از اواخر ۱۳۲۴ ش به اجرا درآمد. براساس این قانون موسسات دولتی و غیردولتی مکلف شدند که کارگران خود را نزد شرکت سهامی بیمه ایران یا شرکت بیمه داخلی دیگری که دولت مقتضی بداند، در مقابل حوادثی که در حین انجام وظیفه روی داده باشد بیمه کنند (شیبانی، ۱۳۵۲ ش، ص ۲۸۳-۲۸۴؛ پاکباز، ص ۳۱۰-۳۱۲).

برای نخستین بار، در اول بهمن ۱۳۳۱، هیئت دولت لایحه‌ای تصویب کرد که به موجب آن سازمان «بیمه‌های اجتماعی کارگران» زیر نظر وزارت کار تاسیس شد و تمامی کارگران کشور زیر حمایت نظام بیمه‌های اجتماعی قرار گرفتند (شیبانی، ص ۲۸۶؛ محبوبی اردکانی، ج ۲، ص ۱۸۸؛ اعتضادپور و رجیبی راد، ص ۴۲) در تیر ۱۳۵۴ «قانون تأمین اجتماعی» به تصویب رسید و جایگزین قانون بیمه‌های اجتماعی شد. با تصویب این قانون، سازمان تأمین اجتماعی زیر نظر وزارت رفاه تشکیل شد (اعتضادپور و رجیبی راد، ص ۴۳). پس از پیروزی انقلاب اسلامی، نظام تأمین اجتماعی

طبق اصول ۲۹ و ۴۳ قانون اساسی پذیرفته شد. از این رو نظام بیمه‌های اجتماعی نیز، که بخشی از نظام تامین اجتماعی است، به قوت خود باقی ماند. در حال حاضر، طرح‌های بیمه‌های اجتماعی در ایران با توجه به افراد زیر حمایت آن، به سه دسته تقسیم می‌شود: سازمان تامین اجتماعی: سازمان بازنشستگی کشور، و صندوق‌های بازنشستگی مستقل که کارکنان شاغل در موسسات تابع خود (شرکت بیمه ایران، شرکت ملی نفت ایران، شرکت مخابرات، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، بانک مرکزی و سازمان جنگلها و مراتع) را تحت حمایت قرار می‌دهند (اعتضادپور و رجبی‌راد، ص ۲۲-۳۱). مضمولان نظام بیمه‌های اجتماعی (براساس قانون تامین اجتماعی مصوب ۱۳۵۸ ش و لوایح قانونی تا پایان ۱۳۷۳ ش) عبارت‌اند از: مضمولان قانون کار، مضمولان قانون استخدام کشور و مقررات استخدام خاص، مضمولان قانون استخدام نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، و صاحبان حرف و مشاغل آزاد (همان، ص ۲۱).

پس از انقلاب اسلامی، نظام حمایتی تامین اجتماعی گسترش چشمگیری یافت. براساس این نظام، گروه‌های آسیب‌پذیر جامعه که به دلیل ناتوانی در کسب درآمد مشمول نظام بیمه‌ای نیستند تحت حمایت دولت قرار می‌گیرند. نظام حمایتی به صورت حمایت‌های اجتماعی و امداد انجام می‌پذیرد (همان، ص ۳۲) سازمان‌هایی که امور حمایتی اجتماعی و امدادی را در جمهوری اسلامی ایران به عهده دارند کمیته امداد امام خمینی (ره) بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، بنیاد شهید انقلاب اسلامی، سازمان بهزیستی کشور، بنیاد پانزده خرداد، و ستاد رسیدگی به امور آزادگان (همان، ص ۳۳-۳۹) است.

بیمه در جهان اسلام، آغاز فعالیت‌های صنعت بیمه در کشورهای جهان اسلام به بیش از یک قرن پیش بازمی‌گردد. در ۱۲۸۰، حکومت عثمانی قانون بیمه را وضع کرد و در ۱۲۸۹ یک شرکت بیمه انگلیسی در این کشور به فعالیت پرداخت («نگرشی به ششمین سمینار بیمه‌ای اکو در تهران» ص ۶۳).

صنعت بیمه در کشورهای عربی، برای نخستین بار، در کشور مصر در حدود ۱۸۸۰/۱۲۹۷ ظاهر شد، ولی پیشرفت حقیقی آن در اوایل قرن چهاردهم / بیستم بود که بیمه‌گران اروپایی برای تامین و حمایت از منافع سرمایه‌گذاران خارجی که عمدتاً اروپایی بودند، به فعالیت در کشورهای عربی پرداختند. بیشتر شرکت‌های بیمه در خاورمیانه عربی و شمال آفریقا در فاصله سال‌های ۱۳۲۹-۱۳۶۷ ش / ۱۹۵۰-۱۹۸۸ تاسیس شد و تا اواخر دهه ۱۳۶۰ ش تعداد آنها به ۲۱۷ شرکت بیمه مستقیم و پانزده شرکت اتکایی بالغ شد. در دهه‌های ۱۳۵۰ و ۱۳۶۰ ش صنعت بیمه کشورهای عربی رشد چشمگیری کرده، به طوری که در ۱۳۶۵ ش / ۱۹۸۶، ۵٪ کل حق بیمه جهانی به کشورها اختصاص

داشته است (کریمی، ۱۳۷۰ش، ص ۳۱). در شرایط فعلی چهار نوع بازار بیمه از نظر نوع مقررات بیمه‌ای ناظر، در کشورهای عربی قابل تشخیص است:

۱- بازارهای انحصاری متشکل از یک یا چند شرکت بیمه دولتی که بعضاً یک شرکت بیمه‌اتکایی مرکزی در کنار شرکت‌های بیمه مستقیم با مالکیت دولت فعالیت می‌کند. این نظام بیمه‌ای در کشورهای الجزایر، عراق، لیبی، موریتانی، سومالی، سوریه و جمهوری دموکراتیک یمن حاکم است.

۲- بازارهایی که شرکت‌های بیمه خارجی در کنار شرکت‌های بیمه ملی مجاز به فعالیت در امر بیمه‌اند، با این تفاوت که عملیات بیمه داخلی نزد شرکت‌های بیمه ملی صورت گیرد. این نوع بازار در کشورهای بحرین، مصر، اردن، کویت، لبنان، عمان، قطر، تونس و امارات متحده عربی وجود دارد (همانجا؛ «تشکیل بازار مشترک بیمه»، ص ۳۰).

۳- بازارهایی که فقط شرکت‌های بیمه داخلی اعم از دولتی، خصوصی یا با مالکیت دوگانه مجاز به فعالیت‌اند. مالکیت خارجی در این شرکت‌ها به حداقل سهام محدود می‌شود تا ۱۳۶۷ش/ ۱۹۸۸، بازارهای بیمه در مصر، مراکش و سودان از این نوع بوده است (کریمی، ۱۳۷۰ش).

۴- در عربستان سعودی قانون بیمه خاصی وجود ندارد. در این کشور شرکت‌های بیمه با همکاری مشترک بیمه خارجی که براساس قانون تجارت به ثبت رسیده است در امر بیمه فعالیت دارند. در سالهای پایانی دهه ۱۳۶۰ش/ دهه ۱۹۸۰ دولت به تاسیس شرکت بیمه تعاونی اقدام کرده است. فعالیت بیمه در پاکستان در ۱۳۷۱ش/ ۱۹۹۲ در دو بخش دولتی و خصوصی انجام می‌گرفت. بیش از پنجاه شرکت پاکستانی و دوازده شرکت خارجی به فعالیت‌های بیمه‌ای در پاکستان مشغول‌اند. علاوه، سه شرکت دولتی نیز در این زمینه فعال‌اند. «شرکت بیمه پاکستان» که بیشتر فعالیت آن در بخش بیمه اتکایی است؛ «شرکت بیمه ملی» که بیمه‌نامه‌های بیمه‌های عمومی بخش دولتی را صادر می‌کند؛ و «شرکت دولتی بیمه عمر» که در بخش بیمه‌های عمر فعال است (امتیاز علی، ص ۴۹).

براساس آمار و اطلاعات، تا ۱۳۶۳ش/ ۱۹۸۴ در بازار ترکیه ۲۲ شرکت داخلی و ۱۳ نماینده شرکت‌های خارجی در صنعت بیمه فعالیت می‌کردند، که در این میان ۹۳/۴٪ در معاملات بیمه‌ای به شرکت‌های داخلی و بقیه به نمایندگی‌های خارجی اختصاص داشت (کریمی، ۱۳۶۷ش، ص ۵۰). چهار شرکت اتکایی نیز فعالیت دارند که فعالیت شرکت بیمه ملی ری اجباری، و فعالیت شرکت بیمه دستک ری (۱۳۴۴ش/ ۱۹۴۵)، بیمه استانبول ری (۱۳۵۸ش/ ۱۹۷۹)، و بیمه خلق ری (۱۳۵۹ش/ ۱۹۸۰) اختیاری است. حق بیمه این شرکت‌های اتکایی، از منابع داخلی تأمین شده است (همان، ص ۵۳).

فعالیت موسسات بیمه در مالزی براساس قانون مصوب ۱۳۴۲ش/۱۹۶۳ و اصلاحات بعد از آن و فعالیت دلان و کارشناسان ارزیاب خسارت، براساس قانون مصوب ۱۳۵۸ش/۱۹۷۹ و قانون نحوه اداره موسسات مالی مصوب ۱۳۶۰ش/۱۹۸۱ صورت می‌گیرد. در ۱۳۶۷ش/۱۹۸۸ نظارت بر فعالیت موسسات بیمه از اداره نظارت بر فعالیتهای بیمه وزارت دارایی به بانک نگارا (بانک مرکزی مالزی) واگذار شد. بعلاوه، کلیه شرکتهای بیمه به موجب قانون موظفاند که براساس زمینه فعالیت خود به عضویت انجمن بیمه عمومی مالزی یا انجمن بیمه عمر مالزی درآیند («آشنایی با بازار بیمه مالزی»، ص ۶۳). هیچیک از شرکتهای بیمه مالزی در مالکیت مستقیم دولت نیست و مالکیت از طریق موسسات مالی - اقتصادی دولتی اعمال می‌شود (همان، ص ۶۵). صنعت بیمه عمومی در مالزی مبادله بیمه اتکایی را به طریق اختیاری و با روش رایانه‌ای انجام می‌دهد و حسابهای اتکایی را بررسی و تسویه می‌کند (چیا فوک، ص ۲۹).

۱۳. همکاریهای بیمه‌ای سازمان همکاری اقتصادی (اگو)

مشارکت و همکاری در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی در صنعت بیمه به صورت تاسیس صندوقهای مشترک با دو هدف کلی صورت می‌گیرد. جلوگیری از خروج غیرمعقول ارز به منظور خرید خدمات بیمه‌ای؛ بهبود بخشیدن به معیارهای خدمات قابل عرضه شرکتهای بیمه منطقه، موسسات بیمه و صندوقهای بیمه اتکایی از ارکان سازمان همکاری اقتصادی* است. این سازمان در راه ارائه خدمات و گسترش همکاریهای منطقه‌ای در راه بیمه و تبادل اطلاعات و تجارب و دانش بیمه در بازار منطقه نیز فعالیت دارد («نگرشی به ششمین سمینار بیمه‌ای اگو در تهران»، ص ۶۳). تاسیس صندوقهای اتکایی بیمه در منطقه اگو گامی برای گسترش فعالیتهای بیمه‌ای در این منطقه بوده است. این صندوقها با هدف بالابردن ظرفیت نگهداری بازار بیمه در منطقه و نظارت بر حق بیمه‌های اتکایی که به صورت ارز خارج می‌شد، در سالهای ۱۳۴۶-۱۳۵۴ش/۱۹۶۷-۱۹۷۵ تاسیس شدند و عبارتاند از: صندوق حوادث به مدیریت شرکت سهامی بیمه ایران؛ صندوق باربری به مدیریت شرکت بیمه پاکستان؛ و صندوق آتش‌سوزی به مدیریت شرکت بیمه اتکایی ملی ترکیه. همچنین، در ۱۳۴۷ش/۱۹۶۸ صندوقهای بیمه مهندسی و هواپیمایی تاسیس شد و مدیریت آنها به ترتیب به شرکت بیمه مرکزی ایران و شرکت بیمه پاکستان واگذار شد. در ۱۳۵۴ش/۱۹۷۵، هر پنج صندوق نامبرده در یکدیگر ادغام، و مدیریت صندوق اتکایی جدید به شرکت بیمه اتکایی ملی ترکیه (ملی ری) واگذار شد. سه شرکت بیمه اتکایی منطقه اگو (شرکت بیمه اتکایی ملی ترکیه، شرکت بیمه پاکستان یا پیک، شرکت بیمه مرکزی ایران) موسسان صندوق ملی اتکایی‌اند (همان، ص ۶۴). در چارچوب همکاریهای منطقه‌ای اگو در صنعت بیمه، بیمه مرکزی ایران دانشکده بیمه اگو را در

۱۳۶۹ش تاسیس کرد. این اقدام در خاورمیانه و قاره آسیا بی‌سابقه بود. دانشکده بیمه اکو با هدف گسترش همکاری از طریق آموزش و پژوهش در زمینه بیمه یا موضوعات مربوط به آن اختصاصاً در سطح کشورهای عضو اکو در حال فعالیت است (دانشگاه علامه طباطبائی، ص ۷۸-۷۹).

۱۴. نگاهی به برنامه‌های مالزی برای گسترش بیمه اسلامی

کشور مالزی برنامه‌های گسترده‌ای برای تقویت صنعت بیمه اسلامی پیش‌بینی کرده و قصد دارد پس از نهادینه شدن بانکداری اسلامی، بیمه اسلامی را نیز به عنوان مدلی جدید از این صنعت به جهان معرفی کند.

به گزارش ایرنا از مالزی، در بیمه اسلامی یا تکافل، افراد در یک صندوق همگانی سپرده‌گذاری می‌کنند تا در صورت نیاز، به یکی از برادران یا خواهران دینی آنها، مبلغی طبق شرایط بیمه شده پرداخت شود.

براساس این طرح، مابقی پول پرداخت نشده صندوق در آخر سال مالی متعلق به همه بیمه‌گذاران خواهد بود. برخلاف بیمه متعارف که شرکت‌های بیمه مالک پول پرداخت نشده می‌شوند. براساس این گزارش، یک نظریه پذیرفته شده عمومی می‌گوید که بیمه اسلامی اولین بار در اوایل قرن دوم عصر اسلام به وجود آمد. این امر درست زمانی مطرح شد که اعراب مسلمان رابطه تجاری خود را با هند، مالایا، الجزایر و سایر کشورهای آسیایی گسترش داده بودند.

تجار به دلیل مسافرت‌های طولانی، در نتیجه حوادث ناگوار و دزدی در راه، اغلب با خسارت‌های سنگینی مواجه می‌شدند.

بر مبنای اصل اسلامی "همکاری‌های دوجانبه" به روش درست، تجار گرد هم جمع شدند تا قبل از انجام مسافرت‌های طولانی، صندوقی تشکیل دهند. این صندوق به منظور جبران خسارت افرادی از گروه بود که در نتیجه وقایع ناگوار دچار خسارت می‌شدند. اروپایی‌ها نیز از این روش استقبال کرده و نام آن را "بیمه دریایی" نهادند.

در پرتو نظریه فوق و همچنین احساس نیاز به داشتن پوشش بیمه‌ای، قضات مسلمان نگاه فراتری نسبت به نظام اسلامی بیمه پیدا کردند. نتایج بررسی‌های آنان نشان می‌دهد که بیمه در اسلام باید بر مبنای اصول همکاری متقابل باشد. بر مبنای این اصول، نظام بیمه اسلامی شامل مسوولیت مشترک، غرامت مشترک، منافع مشترک، وحدت و امثال اینگونه موارد است.

با ورود بیمه به کشورهای اسلامی بحث چالش برانگیز تطبیق بیمه با موازین فقهی و مذهبی مطرح شد. در سال ۱۹۷۲ میلادی شورای فتوای مالی مالزی اعلام کرد که بیمه و به ویژه بیمه عمر از نظر مبانی فقهی (اهل تسنن) باطل است. محققان اسلامی در سال‌های گذشته تلاش کردند

سازوکار بیمه‌ای جدیدی را معرفی کنند که علاوه بر دارا بودن کارکردهای بیمه‌ای متعارف از ایرادات شرعی وارد شده به آنها نیز به دور باشد.

بدین ترتیب از چند دهه قبل مطالعه و تحقیق در این باره شروع شد. نتیجه تلاش‌های آنها منتهی به معرفی سازوکار جدید بیمه‌ای مبتنی بر مفهوم تکافل شد. به طول کلی تکافل به معنای امروزی و مصطلح آن متضمن تعاون با یکدیگر جهت برآورده کردن نیاز مشترک یعنی اطمینان و امنیت در ابعاد مختلف آن است.

از اوایل دهه ۱۹۷۰ و بخصوص در دهه ۱۹۹۰، کشورهای اسلامی به ارائه خدمات مالی شامل بیمه، براساس احکام و قواعد اسلامی روی آوردند. در نتیجه تعداد زیادی موسسات آموزشی و پژوهشی در این زمینه و همچنین شرکت‌های بیمه اسلامی، با نام بیمه‌گران تکافلی، تاسیس و شروع به فعالیت کردند. این موسسات و شرکت‌ها نه تنها در کشورهای اسلامی و کشورهای با جمعیت بالای مسلمان، بلکه در آمریکای شمالی، استرالیا و برخی کشورهای اروپایی فعالیت می‌کنند.

در حال حاضر ۲۵۰ شرکت بیمه خصوصی اسلامی در سرتاسر دنیا وجود دارد. در طول سال‌های اخیر رشد فزاینده‌ای در این حوزه در تمام دنیا مشاهده شده است. در سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۴ میلادی مطالعه‌ای در مورد تعیین اندازه صنعت تکافل و پیش‌بینی اندازه صنعت در سال ۲۰۱۵ برحسب میزان حق بیمه‌های دریافتی و مشارکت‌ها انجام شد. این تخمین‌ها نشان می‌دهد که بیمه اسلامی با رشد فزاینده‌ای روبرو شده است و تمایل شرکت‌های بیمه رایج برای ورود به بازار تکافل افزایش یافته است.

جمع بندی و نتیجه‌گیری

مبنای بیمه بر همکاری و همیاری گذاشته شده است. در اسلام این صنعت از پشتوانه عظیمی برخوردار است. اگر بیمه بر مبنای دینی استوار شود و موضوعاتی چون احسان و انفاق و رحم، مورد توجه و تبلیغ قرار گیرد مردم برای رفع مشکلات هم‌نوعان خود اقدام می‌نمایند و همچنین اگر مبارزه با فقر و رفع مشکلات حاصل از حوادث، از اهداف بیمه قرار داده شود و اعضاء از اثرات مطلوب عزت نفس و تقویت مبنای همبستگی و وحدت اجتماعی آگاه باشند، به بیمه رغبت بیشتری خواهند نمود. هرگاه مردم بدانند که نیت و انگیزه پاک در نتیجه عمل و کسب رضایت خداوند تاثیر به سزایی دارد و بیمه را با احساسات پاک انسانی همراه کنند، صنعت بیمه از حالت اقتصادی صرف خارج شده و مردم همراه با انگیزه‌های دینی، به بیمه بیشتر روی می‌آورند. به طور کلی باید گفت در عصر جدید کارکردهای اقتصادی اجتماعی زیادی برای بیمه وجود دارد. و مدل جدید از بیمه می‌تواند مبتنی بر اصول اسلامی و براساس مفهوم اساسی تکافل به معنی تضمین مشترک اجرا شود. بیمه و ریسک

اساساً با یکدیگر متفاوتند و اصل اسلامی منافع پوشش ریسک‌های قابل ملاحظه را مجاز می‌داند و مکانیزم جدید بیمه (تکافل) می‌تواند اقتصاد را به مسیری سوق دهد که نتایج بهتری را برای بیمه‌گران به طور خاص و نیز برای جامعه به طور کلی به ارمغان آورد. اما نتیجه‌ی کلی‌ای که این جانب از بحث مفصل پیرامون بیمه‌ی اسلامی گرفتم این بود که بیمه‌ی اسلامی تنها یک اسم است و تنها یک پسوند اسلامی است که به بیمه اضافه شده و درمبنا و اصل بحث تغییری به وجود نیامده و میتوان گفت شبیه مفهومی مثل بانکداری اسلامی است که تنها پسوند اسلامی را به دوش می‌کشد و نشانه‌ای از مبانی اسلامی در آن دیده نمی‌شود.

منابع

علاوه بر قرآن کریم

۱. سیدحسن امین، حقوق بیمه دریایی، ج ۱، تهران ۱۳۶۶ ش.
۲. وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، دمشق ۱۹۸۹/۱۴۰۹.
۳. عزالدین بحر العلوم، بحوث فقهیه، ج ۱، المحاضرات آیه الله شیخ حسین حلی، قم ۱۴۱۵.
۴. مصطفی احمد زرقاء، نظام التامین حقیقتہ و الرأی الشرعی فیہ، ج ۱، بیروت ۱۹۹۴/۱۴۱۵.
۵. عبدالرزاق احمد سنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ج ۷ جزء ۲، بیروت ۱۹۶۴.
۶. روح الله خمینی، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، تحریر الوسیله، ج ۲، بیروت ۱۴۰۱.
۷. سید حسن امین، حقوق بیمه دریایی، ج ۱، تهران ۱۳۶۶ ش.
۸. وهبه مصطفی زحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، دمشق ۱۹۸۹/۱۴۰۹.
۹. سیدحسن امین، حقوق بیمه دریایی، ج ۱، تهران ۱۳۶۶ ش.
۱۰. توفیق عرفانی، قرارداد بیمه رد حقوق اسلام و ایران، ج ۱، تهران ۱۳۷۱ ش.
۱۱. محمدکاظم بن عبدالعظیم طباطبایی یزدی، سوال و جواب، مسئله ۳۱۲ چاپ سید مصطفی محقق داماد، تهران ۱۳۷۶ ش.
۱۲. عزالدین بحر العلوم، بحوث فقهیه، ج ۱، المحاضرات آیه الله شیخ حسین حلی، قم ۱۴۱۵.
۱۳. محمدنجات الله صدیقی، بیمه در سیستم اقتصادی اسلام، ج ۱، ترجمه گرو ترجمه مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، قم ۱۳۷۱ ش.
۱۴. همایون مشایخی، مبانی و اصول حقوقی بیمه، ج ۱، تهران ۱۳۴۹ ش.
۱۵. منیر محمود و تری، الزامیه التامین علی ضوء النظریات الفقهیه، ج ۱، بغداد ۱۹۸۸.
۱۶. مصطفی احمد زرقاء نظام التامین حقیقتہ و الرأی الشرعی فیہ، ج ۱، بیروت ۱۹۹۴/۱۴۱۵.
۱۷. محمدهادی طلعتی، ماخذشناسی بیمه، ج ۱، ص ۲۱-۳۸، قم ۱۳۷۸، مصطفی احمد زرقاء، نظام التامین حقیقتہ و الرأی الشرعی فیہ، ج ۱، بیروت ۱۹۹۴/۱۴۱۵.
۱۸. امیرصادقی نشاط، حقوق بیمه دریایی، ج ۱، ص ۲۳-۲۸، (تهران) ۱۳۷۰ ش.
۱۹. محمدصادق روحانی، المسائل المستحدثه، ج ۱، بیروت ۱۳۹۳.
۲۰. روح الله خمینی، توضیح المسائل، ج ۱، مسئله ۲۸۶۶، تهران ۱۳۶۵ ش.
۲۱. احمد مطهری، مستند تحریر الوسیله، المسائل المستحدثه، ج ۱، قم ۱۴۰۳.
۲۲. ابوالقاسم خوئی، منهاج الصالحین، ج ۱، قم ۱۴۱۰.
۲۳. ابوالقاسم خوئی، المسائل المنتخبه، ج ۱، العبادات و المعاملات، قم ۱۴۱۲.
۲۴. یوسف قرضاوی، الحلال و الحرام فی الاسلام، ج ۱، قاهره ۱۳۹۶.

۲۵. محمد خامنه‌ای، بیمه در حقوق اسلام، بحثی تحلیلی و تطبیقی در بیمه‌های اجتماعی و بیمه‌های خصوصی، ج ۱، تهران ۱۳۵۹ ش.
۲۶. روح الله خمینی، رساله نوین: تحریر الوسیله، ج ۴، مسائل سیاسی و حقوقی، ترجمه و توضیح از عبدالکریم بی آزار شیرازی، تهران ۱۳۶۰.
۲۷. ابن عابدین، رد المختار علی الدر المختار، ج ۵، بیروت ۱۹۷۸/۱۴۰۷.
۲۸. بدیع احمد سیفی، التامین علما و عملا، ج ۱، بغداد ۱۹۷۲.
۲۹. مرتضی مطهری، مساله ربا به ضمیمه بیمه، ج ۱، تهران ۱۳۷۰ ش.
۳۰. علی نقی حیدری، اصول الاستنباط فی اصول الفقه، ج ۱، نجف ۱۴۰۶.
۳۱. محمدهادی معرفت، «عیوب موجب فسخ نکاح» ج ۱، ص ۵ ماهنامه دادرسی، سال ۱، ش ۳ (مرداد ۱۳۷۶).
۳۲. محمدکاظم بن عبدالعظیم طباطبایی یزدی، العروه الوثقی، ج ۱، ص ۵۳۶ و ۵۶۲، قم ۱۳۷۰ ش.
۳۳. محمدعلی توحیدی، مصباح الفقاهه فی المعاملات، ج ۳، تقریرات درس ابوالقاسم خوئی، بیروت ۱۹۹۲/۱۴۱۲.
۳۴. محمدکاظم بن عبدالعظیم طباطبایی یزدی، سوال و جواب، مسئله ۳۱۲، چاپ سیدمصطفی محقق داماد، تهران ۱۳۷۶ ش.
۳۵. مصطفی احمد زرقاء، نظام التامین حقیقت و الراء الشرعی فیہ، ج ۱، بیروت ۱۹۹۴/۱۴۱۵.
۳۶. محمدحسینی شیرازی، الفقه، ج ۱۰۸: کتاب الاقتصاد، قم.
۳۷. محمدصادق روحانی، المسائل المستحدثه، ج ۱، بیروت ۱۳۹۳.
۳۸. محمدنجات الله صدیقی، بیمه در سیستم اقتصادی اسلام، ج ۱، ترجمه گروه ترجمه مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، قم ۱۳۷۱ ش.
۳۹. مهدی شهیدی، تشکیل قراردادها و تعهدات، ج ۱، تهران ۱۳۷۷ ش.
۴۰. ژان لوک - اوپر، بیمه عمر و سایر بیمه‌های اشخاص، ج ۱، ترجمه جانعلی محمود صالحی، تهران ۱۳۷۲ ش.
۴۱. ابن عابدین، ردالمختار علی الدر المختار، بیروت ۱۹۸۷/۱۴۰۷.
۴۲. محمدعلی توحیدی، مصباح الفقاهه فی المعاملات، تقریرات درس ابوالقاسم خوئی، بیروت ۱۹۹۲/۱۴۱۲.
۴۳. محمد حسینی شیرازی، الفقه، ج ۱۰۸، کتاب الاقتصاد، قم بی تا.
۴۴. علی نقی حیدری، اصول الاستنباط فی اصول الفقه، نجف ۱۴۰۶.

۴۵. محمد خامنه‌ای، بیمه در حقوق اسلام: بحثی تحلیلی و تطبیقی در بیمه‌های اجتماعی و بیمه‌های خصوصی، تهران ۱۳۵۹ ش.
۴۶. همو، توضیح المسائل، تهران ۱۳۶۵ ش، همو، رساله نوین: تحریرالوسیله، ج ۴، مسائل سیاسی و حقوقی، ترجمه و توضیح از عبدالکریم بی‌آزار شیرازی، تهران ۱۳۶۰ ش.
۴۷. ابوالقاسم خوئی، المسائل المنتخبه، العبادات و المعاملات، قم ۱۴۱۲.
۴۸. همو، منهاج الصالحین، قم، ۱۴۱۰؛ محمدصادق روحانی، المسائل السمحدثه، بیروت ۱۳۹۳.
۴۹. بدیع احمد سیفی، التامین علما و عملا، بغداد ۱۹۷۲؛ مهدی شهیدی، تشکیل قراردادهای و تعهدات، ج ۱، تهران ۱۳۷۷ ش.
۵۰. امیرصادقی نشاط، حقوق بیمه دریایی، (تهران) ۱۳۷۰ ش.
۵۱. محمدهادی طلعتی، ماخذشناسی بیمه، قم ۱۳۷۸ ش.
۵۲. یوسف قرضاوی، الحلال و الحرام فی الاسلام، قاهره ۱۳۹۶، ژان لوک - اوبر، بیمه عمر و سایر بیمه‌های اشخاص، ترجمه جانعلی محمد صالحی، تهران ۱۳۷۲ ش.
۵۳. همایون مشایخی، مبانی و اصول حقوقی بیمه، تهران ۱۳۴۹ ش.
۵۴. احمد مطهری، مستند تحریرالوسیله، المسائل المستحدثه، قم ۱۴۰۳.
۵۵. ابوالقاسم بن محمد حسن میرازی قمی، جامع الشتات، چاپ سنگی تهران.
۵۶. منیر محمود وتری، الزامیه التامین علی ضوء النظریات الفقہیہ، بغداد ۱۹۸۸.
۵۷. محمدصادق چودری، بیمه اسلامی (تکافل): مفاهیم و کاربرد، ترجمه حبیب میرزایی، صنعت بیمه، سال ۱۴، ش ۵۳ (بهار ۱۳۷۸).
۵۸. سید محمد خامنه‌ای، بیمه در حقوق اسلام: بحثی تحلیلی و تطبیقی در بیمه‌های اجتماعی و بیمه‌های خصوصی، تهران ۱۳۵۹ ش.
۵۹. عثمان بابکر احمد، قطاع التامین فی السودان: تقویم تجربه التحول من نظام التامین التقليدی الی التامین الاسلامی (بی جا) ۱۹۹۷.
۶۰. خیرالله آجری، صنعت بیمه در پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی، تهران ۱۳۵۵ ش.
۶۱. «آشنایی با بازار بیمه مالزی»، فصلنامه بیمه مرکزی ایران، سال ۶، ش ۲، (تابستان ۱۳۷۰).
۶۲. ناهید اعتضادپور و فهیمه رجبی راد، تامین اجتماعی در ایران، تهران ۱۳۷۵ ش.
۶۳. محمود امتیاز علی، «تاثیر خصوصی‌سازی بر صنعت بیمه پاکستان» ترجمه محمود عادل، فصلنامه بیمه مرکزی ایران، سال ۸، ش ۳ (پاییز ۱۳۷۲).
۶۴. ایرانشهر، تهران: کمیسیون ملی یونسکو در ایران، ۱۳۴۲-۱۳۴۳ ش.

۶۵. ایران، قوانین و احکام، بیمه در ایران: مجموعه اسناد و قوانین مجلس و تصویبنامه‌ها و آیین‌نامه‌ها و سایر مقررات بیمه‌ای، گردآوری خیرالله آجری، (بی‌جا) ۱۳۵۲ ش.
۶۶. همو، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران ۱۳۷۳ ش.
۶۷. هموف مجموعه قوانین بیمه، تهران: سازمان بیمه مرکزی ایران، ۱۳۷۴ ش.
۶۸. روزه بو، حقوق بیمه، ترجمه محمد حیاتی، تهران ۱۳۷۳ ش.
۶۹. خسرو پاکباز، تأمین اجتماعی، تهران ۱۳۴۷ ش، «تشکیل بازار مشترک بیمه برای کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس»، ترجمه آیت کریمی، فصلنامه بیمه مرکزی ایران، سال ۵، ش ۱ (بهار ۱۳۶۹).
۷۰. غلامحسین جباری، موسسات بیمه، تهران ۱۳۴۹ ش؛ لیم چیافوک، «رشد و توسعه بیمه در مالزی» ترجمه آیت کریمی، فصلنامه صنعت بیمه، سال ۱۰، ش ۳۹ (پاییز ۱۳۷۴).
۷۱. هادی دستباز، اصول و کلیات بیمه‌های اشخاص، تهران ۱۳۷۲ ش.
۷۲. سازمان بیمه مرکزی ایران. دفتر مطالعات و پژوهش‌های بیمه‌ای، تحولات بیمه‌های بازرگانی در ایران از آغاز تا سال ۱۳۷۰ تهران ۱۳۷۲ ش.
۷۳. احمدعلی شیبانی، تاریخچه پیدایش و تحول بیمه، تهران ۱۳۵۲ ش.
۷۴. همو، مقدمه‌ای بر اصول بیمه، تهران ۱۳۳۶ ش.
۷۵. مهدی طالب، تأمین اجتماعی، مشهد ۱۳۶۸ ش.
۷۶. توفیق عرفانی، قرارداد بیمه در حقوق اسلام و ایران، تهران ۱۳۷۱ ش.
۷۷. ایرج علی آبادی، «پنجاه سال تجربه در صنعت بیمه ایران» فصلنامه بیمه مرکزی ایران، سال ۴، ش ۱ (بهار ۱۳۶۸).
۷۸. حیدرقلی عمرانی، بیمه‌های اجتماعی از دید توسعه اقتصادی و اجتماعی، تهران ۱۳۷۵ ش.
۷۹. منوچهر فرجادی، اصول و مفاهیم بیمه‌های بازرگانی، تهران ۱۳۷۶ ش.
۸۰. فرهنگستان زبان ایران، واژه‌های نو که تا پایان سال ۱۳۱۹ در فرهنگستان ایران پذیرفته شده است. تهران ۱۳۵۴ ش.
۸۱. آیت کریمی، «آشنایی با بازار بیمه ترکیه» فصلنامه بیمه مرکزی ایران، سال ۳، ش ۴ (زمستان ۱۳۶۷) همو، بیمه اموال و مسئولیت تهران، ۱۳۷۲ ش.
۸۲. همو، «سیستم و توسعه صنعت بیمه در جهان عرب» فصلنامه بیمه مرکزی ایران، سال ۶، ش ۱ (بهار ۱۳۷۰).
۸۳. همو، کلیات بیمه، تهران ۱۳۷۴ ش.
۸۴. حسین محبوبی اردکانی، تاریخ موسسات تمدنی جدید در ایران، ج ۲، تهران ۱۳۵۷ ش.

۸۵. محمد معین، فرهنگ فارسی، تهران ۱۳۷۱ ش.
۸۶. مقدمه ای بر تامین اجتماعی، ترجمه ابوالقاسم نوروز طالقانی، تهران ۱۳۷۴ ش.
۸۷. «نگرشی به ششمین سمینار بیمه‌ای آکو در تهران: اول و دوم مرداد ۱۳۶۸» فصلنامه بیمه مرکزی ایران، سال ۴، ش ۱ (بهار ۱۳۶۸).
۸۸. عبدالناصر همتی، «صنعت بیمه، عملکردها و برنامه‌ها» فصلنامه صنعت بیمه سال ۱۰، ش ۳۹ (پاییز ۱۳۷۴) محمد هوشنگی، بیمه اتکایی، تهران ۱۳۵۲ ش.

89. Afsalur Rahman, Economic doctrines of Islam, vol 4, London, 1979.
90. Azman Bin Islam, "Current scenario and future challenges of takaful business", Insurance. [Online]. Available: <http://www.insurance.com.my/zone-takaful/azman-ismail-03.htm>.
91. Idem, Introduction to Islamic insurance, insurance. [online]. Available: <http://www.insurance.com>.
92. Mohammad Ajmal Bhatti, "Takaful - development and success", Getyourmony working, 1 Apr. 1999. [online]. Available: <http://ww.Getyourmonyworking.com>.
93. "Insurance & shariah", Nidaul Islam, 22 Mar. 2001. [Online]. Available: <http://www.bris.ac.uk>.
94. Mohd. Ma - Sum Billah, "Takaful (Islamic insurance): an economic paradigm", Islamic finance. [online]. Available: <http://www.islamic-finance.net/Islamic-insurance/author's works.html>.
95. Idem, "Takaful (Islamic insurance): its concept, development & operational mechanisms" Islamic - finance [Online]. Available: <http://www.islamic-finance.net/Islamic-insurance/author's works.html>.
96. Ramin Cooper Maysami and W. Jean kwon, "An analysis of Islamic takaful insurance: a cooperative insurance mechanism", Journal of insurance regulation, vol. 18, no. 1 (Fall 1999). [online]. Available: <http://www.Naic.org/1publications/Jr/Jir181/181-f6.htm>.
97. Norazah, "concept of takaful", Geocities. [Online]. Available: <http://www.geocities.com/norazah1/takafuleng.html>.
98. Kamarudin Sharif, "Takaful in the Asia - Pacific", Insurance. [Online]. Available: <http://www.insurance.com.my/zone-takaful>.
99. Mohammad Nejatullah Siddiqi, "Evolution of Islamic banking and insurance as systems rooted in ethics sound vision foundation", Soundivision. [Online]. Available: <http://www.soundivision.com/money/islamicbanking.html>.
100. Takaful Australia, "Takaful Australia: new developments. Insurer, 10 Jan. 2001. [Online]. Available: <http://www.insurer.com>.
101. "Takaful: Islamic insurance", Islamiq, 23 Nov. 2002 [online]. Available: <http://www.islamiq.com/knowledgecenter/takaful.php4>.

102. S. Vardhan, "Islamic insurance predict bright future in Bangladesh", Islamiq, 22 sep. 2000. [online]. Available: <http://www.islamiq.com>.

